

RESSENYES INDIVIDUALS

AGUILÓ, Cosme: *La toponímia de la costa de Lluçmajor*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1996 («Treballs de l'Oficina d'Onomàstica», II).

Quan Cosme Aguiló es decideix a confeccionar un aplec de noms de lloc de la costa de Lluçmajor ja porta una activitat llarga i intensa en la localització i l'anàlisi de noms, un exercici en el qual ha adquirit una experiència notable. Pel que hem pogut saber, ara fa una mica més de vint anys que la seva signatura va aparèixer en el setmanari «Felanitx» sota un article que presentava la toponímia com una ciència auxiliar de la prehistòria. D'aleshores ençà, mai no s'ha interromput la seva dèria escorcolladora de les terres insulars a la percaça de noms, amb una estimable vocació perquè les paraules que els anuncien siguin col·locades amb pulcritud exactament damunt el sector de territori que amb cada denominació es designa. Aquesta activitat investigadora, i aquesta voluntat de precisió primmirada —sovint tan difícil d'aconseguir quan es dibuixa un mapa— ha fet néixer tres mapes toponímics: el de l'arxipèlag de Cabrera (1980), el de sa Dragonera (1982) i el de la costa de Felanitx (1990).

Entremig, quasi cap any no han faltat articles seus en revistes mallorquines com «Randa», «El Mirall», «Lluc», «Estudis Baleàrics», i a la barcelonina coneguda per «Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica» (BISO), sempre tractant temes d'onomàstica insular que el preocupen, una preocupació que manifesta, amb un cert esverament, sens dubte amb el propòsit de produir un impacte damunt de les consciències de responsables lingüístics de l'arxipèlag, amb el títol que, el 1982, va posar per encapçalar una col·laboració seva: *Una tasca urgent: salvar la toponímia*.

S'ha sentit particularment atret per les costes —els mapes que s'han indicat ja ho delaten— i s'ha aventurat a fer exercicis interpretatius o puntualitzadors, com a l'entorn d'Es Vedrà (1986 i 1990), del torrent de Pareis (1988), d'Es Llombards (1988), la presència de l'àguila peixatera detectada a través dels noms del litoral (1992), Lavanor, Pedruixella, Lofra, Capapuig (1994), i de defensa exaltada (1992) de paisatges naturals en perill, com el referit a s'Estelella, aprofitada per aportar una col·lecció de 56 noms, i les corresponents variants d'alguns d'ells, amb què es designen petits sectors d'aquella hisenda.

El mapa toponímic de la costa de Felanitx va anar seguit per un llibre publicat l'any 1991 amb un títol pràcticament igual. És el primer treball seu aparegut

en forma de llibre —pel que hem pogut saber, i si no n'hi ha algun d'anterior que ens hagi passat per alt— i porta una dedicatòria que commou. És adreçada a la seva mare i li agraeix que l'hagués fet néixer «en el país més bell del món» i que l'hagués «fet hereu de la llengua catalana». Als meus ulls, aquestes manifestacions són com un bon retrat de l'autor, que estima apassionadament la seva terra, i la fa destinatària de les seves il·lusions entusiastes recollint-ne i analitzant-ne els mots. Res no representa millor l'ànima d'un país que els noms genuïns —fet i fet, el llenguatge— amb què la gent ha batejat espontàniament cada fragment de territori i tot allò que s'hi conté.

Aquell mateix any 1991, va aparèixer un altre llibre seu, *La toponímia de la costa de Campos*, que recull 98 noms del litoral, minuciosament explicats, seguits de tres apèndixs, un dels quals dedicat a l'estudi d'una paraula. El llibre va acompanyat d'un altre mapa toponímic, el que fa quatre de la seva col·lecció cartogràfica inicial.

Després d'aquest considerable entrenament, als qui hem tingut el goig d'anar-lo seguint —encara que ho hàgim fet des de l'altra riba de la mar que ens uneix—, no ens ha sorprès gaire de trobar-nos amb aquest tercer llibre. Si abans, des de Santanyí, el seu lloc de naixement i de residència, a l'extrem meridional de l'illa, havia orientat el seu interès onomàstic cap al nord, cap a Felanitx, que té una extensió discreta de costa amb espadats de poca altura, encara que amb abundància de cales, puntes, coves i penyals, i també cap a la costa de Campos, a ponent del seu centre vital i saltant-se només el trajecte curt del voramar de ses Salines de Santanyí, ara l'ha orientat més cap a ponent, cap a Lluçmajor, un terme municipal que —a més d'ésser el de major extensió territorial de l'illa— té una costa esquerra, amb grans penya-segats «de més d'un centenar de metres de caiguda vertical», amb una llargada mesurada en 34 km en línia recta, però que n'arriba a tenir 47, si s'hi compten els entrants i sortints —la més extensa de Mallorca.

Aguiló ja sabia que la costa de Lluçmajor oferia dificultats serioses per a transitar-hi i fa l'efecte que precisament això el va estimular a encarar-s'hi. Això i el temor que, a causa d'aquella abruptesa, les paraules hi quedessin confinades fins a morir-s'hi.

El treball porta els noms organitzats seguint la línia de la costa des de llevant, d'*es racó des Llobets*, a continuació del terme de Campos, cap a ponent, fins a confrontar amb el terme de Palma, a *es torrent des Judeus*, que és l'anotació núm. 486. Cada número correspon a un nom principal, i dintre la mateixa numeració consten variants o noms complementaris d'aquell lloc, quan n'hi ha. Darrere del número d'ordre, apareixen entre parèntesis tres xifres més que fan de guia per a trobar el nom damunt dels mapes. Ve a continuació una col·lecció de 21 noms que no ha pogut saber el lloc que designen. I 30 noms més, avui desconeguts, trets de bibliografia i cartografia antigues. Després d'una pàgina de conclusions, hi ha uns apèndixs dedicats a analitzar especialment alguns noms particularment conflictius, com *Capocorb* i *la Venjança*. El III aporta una colla de cançons que fan referència a indrets d'aquella costa. Del IV al VII relacionen els noms que apareixen

en mapes i llibres d'alta estima. Els VIII, IX i X contenen la relació alfabètica de tots els noms inventariats, els localitzats, els no localitzats i els que ara són desconeguts, unes llistes alfabètiques que faciliten el maneig dels reculls organitzats al·traient que com un diccionari.

Les descripcions de cada lloc són detallades, però generalment breus a causa d'un estil concís, circumscrit a dir allò que cal i prou. Sovint contenen exemples d'una excel·lent consciència de la complexitat de la temàtica: «no m'atrevesc a pronunciar-me» (p. 37) és una mostra d'una discreció generada per l'experiència.

El recull torna a posar de manifest allò que s'observa pertot: que molts topònims tenen antropònims en llur origen. Es veuen de seguida si són com en *cala en Beltran* (núm. 160), però queden ocults darrere transformacions el resultat de les quals desvia el pensament cap a altres direccions, com en *cala en Bassí* (64), un diminutiu del cognom Bas i no pas *bací* 'orinal'. Es podria pensar que l'antropònim és anunciat per la presència de l'article *en*, de distinció personal; però això tampoc no és sempre cert, tal com es veu quan parla d'una pesquera (és el genèric que surt més vegades) coneguda per *Na Cocó* (244), un nom referit a «una partida de cocons —que hi ha sobre la roca— on el pescador tira el peix agafat», i no pas procedent d'un nom de persona.

Uns altres genèrics abundants són *cova*, *punta* i *racó*. També ho és *torrent* —no desplaçat per 'barranc'—, encara que no ho és tant. Hi passa, com pertot, que n'hi ha que reben més d'un nom, malgrat que cap no sigui gaire llarg. *Es torrent d'en Vaquer* (332) és el més important, «així i tot, però, torrentell discret». A més, dos de diferents són coneguts tots dos per *es torrent Fondo* (130 i 446). També hi ha dues vegades *es torrent des Moix* (85 i 298) i un dels informants —encara que fos un de sol— va dir *es torrent des Gat*, la paraula antiga equivalent, conservada només en testimonis fòssils.

Ornitologia i botànica hi són presents. Hi ha sobretot coloms, a *sa cova des Coloms* (89) i *s'aujub o sa font de sa Cova des Coloms* (399), però igualment *Colombar* (243), amb comentaris lingüístics arran de la conservació del grup *mb*, i igualment *Colombanet* (251). També *s'escui des Gorrións* (390), on explica que el castellanisme ha desplaçat el genuí *pardal* per un escrúpol que al Principat resulta hilarant. Dels vegetals, en dona el nom científic. Davant de *cala en Timó* (58), que ningú no sap de què li ve el nom, té l'encert de proposar el *Teucrium polium* i observa que hi ha una abundància d'*herba de Sant Ponç* pels voltants de la *cala*. Segons Francesc Masclans, aquesta herba té 'poliol' per sinònim, i polioli també hi té 'timó', que és com ho diuen al Priorat i a la Ribera d'Ebre, i que en altres llocs coneixen per 'farigola'. Quan parla d'*es caló de ses Donardes* (453), amb abundància d'atzavares que justifiquen el nom del lloc, discrepa d'alguna de les afirmacions que fa «el mestre Coromines» a DECat., vol. III, ps. 180-181.

Hi ha paraules que resulten estranyes. Dedicava una gran atenció etimològica i un dels majors espais del text a *Contimplà* i variants (197) per arribar a 'roca plana'. Quan es troba amb *sa cova des Ossos* (205), no aconsegueix aclarir el perquè

de la denominació. És curiós que tampoc ningú no sàpiga donar cap explicació, ni tan sols imaginària, de la procedència del nom del mas dels Ossos del terme municipal del meu poble. *Sa pesquera des Tinent* li condueix el pensament cap a pescadors militars, però acaba la frase amb un signe d'interrogació. Certament, és quasi segur que els graus de l'exèrcit no hi van tenir res a veure. Es deu tractar d'un obstacle submarí on és fàcil d'enrocar. M. T. Montaña (*Els noms sotaiguats de la mar sitgetana a la rapitenga*, I, p. 31) troba a la paraula *tinent* un significat imprecís però sempre relacionat amb la idea de 'retenir'; diu que a Torredembarra i la Ràpita li apliquen l'article femení.

Per acabar aquestes divagacions arran d'una lectura, que m'ha omplert d'admiració, de l'obra investigadora —tan ben feta— de Cosme Aguiló, comentaré una certa coincidència entre un nom llucmajorer i un de salouenc. *Es Xap*, «Una mena de coveta o enclotxa vertical», em fa recordar del *xapall* de la Figuereta del litoral del cap de Salou, entre la Farola i el Racó. Designava un clivell horitzontal, llarg i profund, al peu d'una roca que hi havia al capdamunt d'un vessant molt rost, abocat a la mar. Parlo en passat perquè l'atac ferotge contra aquella costa per part del capitalisme especulatiu sota l'empara del turisme ho ha trasbalsat tot. Un dels meus informants em va dir, quan ja ens havíem agafat una certa confiança, que —a la seva joventut— utilitzaven la paraula «xapall» com un eufemisme per 'vulva'.

Si no fos que m'allargaria més del que és prudent, m'agradaria continuar parlant de paraules poc usuals. M'aturo un moment a *la Regana* (330), que M. T. Montaña (*op. cit.*, II, p. 347) també anota com equivalent a allò que a terra es coneix per coll de Lilla i diu que els pescadors de Cambrils utilitzen el terme en plural perquè en la designació hi entri la muntanya de Miramar. Aguiló aporta uns quants noms de peixos, i el que em crida l'atenció és *l'Orenol* (466), que em resulta una paraula nova. En el camp de la metàfora, també me la crida *ses Taronges* (175), *na Caretes* (376), *s'Esponja* (377). I parla de *sa punta de ses Olles* (386), amb un ús metafòric de l'específic equivalent a com es troba pel Principat per a designar certs gorgs o algunes cadolles.

Tornaré a dir allò que ja he dit o he deixat entendre: que *La toponímia de la costa de Llucmajor* és una aportació magnífica al coneixement dels noms del litoral —i del litoral mateix— d'aquell sector occidental de l'illa i al de la llengua comuna. No podem sinó desitjar que la joventut cronològica intel·lectualment madura de Cosme Aguiló continuï fent aportacions d'aquesta naturalesa al nostre patrimoni onomàstic, tan sotmès a pressions exògenes. Si ell no trobés adequat a les seves conveniències d'anar a l'altra part de l'illa per explorar més costes encrespades, no hi faria res que terra endins escorcollés zones sense façana litoral, on l'economia que gira a l'entorn del lleure també deu tractar de malmetre sense escrúpols una part potser considerable del tresor de les denominacions.

ARMANGUÉ I HERRERO, Joan: *Llengua i cultura a l'Alguer durant el segle XVIII: Bartomeu Simon*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996 («Textos i Estudis de Cultura Catalana», 47).

Amb aquest llibre, Joan Armangué ha posat a l'abast dels estudiosos un important conjunt de dades, fins ara en la seva major part desconegudes, sobre el segle XVIII sard, en general, i alguerès, en particular. L'autor, des de fa temps resident a Sardenya, havia donat a conèixer ja alguna mostra d'aquesta recerca, que va constituir la seva tesi doctoral, i que ha culminat en la present publicació. Tot i tractar-se d'una àrea marginal, pel seu aïllament respecte dels Països Catalans i pel seu pes demogràfic i cultural, i malgrat la pobresa de l'obra poètica —és que podia ser al·trament?— de l'autor objecte d'estudi, que l'editor evidentment lamenta més que ningú, l'anàlisi de la situació lingüística i de l'activitat cultural que s'hi va desenvolupar aporta una sèrie d'informacions que de cap manera no es poden menystenir. La lectura d'aquest estudi ens mostra clarament, per exemple, com l'Alguer —dintre de les seves limitacions— també va ser receptiva als nous corrents neoclàssics, de manera paral·lela al que es va esdevenir a la Catalunya del Nord i a l'illa de Menorca, els dos països catalans no administrats per la Corona espanyola.

Amb molt d'encert, la primera part del llibre és dedicada a l'estudi de l'ambient cultural sard durant el segle XVIII. Un cop presentat el context polític, la resta d'aquesta part permet de resseguir l'evolució lingüística de l'illa: la situació de la llengua sarda, el procés de substitució del català pel castellà durant la primera meitat del segle i la del castellà per l'italià durant la segona meitat, i l'assimilació dels corrents literaris vinculats a cada llengua, especialment el de l'estètica arcàdica; amb un apartat final per al reducte catalanoparlant de l'Alguer.

La segona part és constituïda per la biografia de Bartomeu Simon, personatge que Armangué ha rescatat de l'oblit que fins ara l'havia fet aparèixer només «com a pare dels germans Simon Delitala». Hi té un especial interès la secció dedicada al bagatge cultural del biografat, on s'estudia el seu comportament lingüístic, la seva actitud respecte de l'obra literària dels seus fills i s'analitza la informació sobre lectures continguda en la correspondència amb el seu fill Domènec i en alguns dels manuscrits autògrafs de l'autor, així com la que es desprèn de la seva biblioteca, la qual és comparada —amb interessants coincidències— amb la de l'il·lustrat menorquí Antoni Febrer i Cardona.

L'anàlisi i ordenació de l'obra literària de Bartomeu Simon ocupa la tercera part d'aquest estudi, on es tracta de les poesies escrites en italià, català, castellà i sard, amb especial dedicació, lògicament, a l'obra poètica catalana. Armangué edita íntegrament a continuació els nou textos poètics en català de Bartomeu Simon, amb el corresponent aparat de variants i amb una bona resolució del problema addicional que suposa l'adopció de la grafia italiana en moltes paraules. I completa el seu treball amb la transcripció de vuit documents en els apèndixs, d'entre els quals sobresurten pel seu interès la correspondència entre Bartomeu Simon i el seu fill Domènec i, en especial, l'inventari de la biblioteca de l'autor.

Es tracta, doncs, d'un llibre que obre les portes a l'estudi del conreu literari de la llengua catalana a la Sardènia del segle XVIII i que aporta una nova visió complementària —amb significatius punts de contacte amb els casos nord-català i menorquí— en l'encara poc treballat panorama del Set-cents català.

AUGUST BOVER I FONT

BASSOLS, M. Margarida i TORRENT, Anna M.: *Models textuels. Teoria i pràctica*, Vic, Eumo Editorial, 1996.

Els estudis realitzats per les diverses disciplines que en el darrer quart de segle s'han interessat per la llengua a partir d'un enfocament supraoracional i des del punt de vista de l'eficàcia comunicativa han obert noves vies en el camp de l'ensenyament de la llengua, ja que han permès enfocar l'aprenentatge de les habilitats lingüístiques des d'un punt de vista comunicatiu i funcional.

Podem posar com a exemple la noció de competència comunicativa proposada per Hymes l'any 1972, en el marc de l'Etnografia de la Comunicació, i presa posteriorment per d'altres autors, la qual ha permès de classificar a nivell teòric els coneixements i les habilitats que necessita el parlant per dur a terme una comunicació eficaç. Es poden citar també els estudis sobre tipologia textual i sobre els mecanismes que confereixen coherència i cohesió als textos, realitzats en el marc de la Lingüística del Text, els quals han permès ordenar i sistematitzar l'ensenyament d'algunes habilitats comunicatives. Els models d'ensenyament de la composició escrita i de les diferents fases del procés de composició d'un text, proposats en el marc de la psicolingüística, etc.

La multiplicitat dels punts de vista amb què aquestes disciplines estudien què fa el parlant quan usa la llengua ha provocat un cert desconcert entre els ensenyants i ha comportat alguns problemes a l'hora de dur a terme la seva transposició didàctica. Així doncs, resulta interessant la publicació de manuals com el que es ressenya en aquest escrit, que recullen aquests diversos enfocaments i en seleccionen aquells aspectes que poden tenir un bon rendiment didàctic.

L'objectiu de *Models textuels. Teoria i pràctica* és sistematitzar les aportacions de les diferents disciplines interessades per l'ús lingüístic —des de la retòrica clàssica, fins a les tendències més actuals— per tal de proporcionar una eina didàctica que serveixi per ampliar la competència comunicativa dels estudiants i dels professionals que treballen amb el llenguatge.

El llibre s'organitza seguint l'eix d'una tipologia textual inspirada en les diverses propostes realitzades per J. M. Adam en el marc de la Lingüística del Text, i en el reconeixement intuïtiu dels parlants. Així doncs, es contemplen cinc models textuels de referència: l'argumentació, l'explicació, la descripció, la conversa i la narració, que constitueixen els cinc apartats en què es distribueix el manual.

A cada apartat s'analitzen, en primer lloc, els aspectes textuais que caracteritzen cada tipus de text, com ara l'esquema textual, els elements de cohesió, etc. A continuació, s'analitzen els aspectes contextuais definitoris de cada tipus: els actes de parla, el dialogisme característic d'alguns textos, etc. En tercer lloc, hi ha una sèrie de propostes didàctiques, fonamentades en l'anàlisi de textos i, finalment, hi ha una bibliografia bàsica sobre els aspectes que s'han analitzat de cada tipus de text. Aquesta organització fa que el llibre pugui ser utilitzat com a text de referència en un curs de llengua o bé com a eina d'aprenentatge i de reflexió individual.

L'intent de recollir les aportacions de disciplines que estudien l'ús lingüístic basant-se en marcs teòrics diferents, la terminologia i les definicions de les quals no sempre són coincidents, provoca que la classificació d'alguns dels aspectes que es consideren definitoris de cada tipus de text resulti una mica aleatòria. Els lectors es podrien preguntar per què en alguns casos, per exemple, els connectors són tractats com a elements de cohesió i en d'altres com a trets pragmàtics, o per què s'analitza el dialogisme de la narració i no es té en compte el de l'argumentació. De totes maneres, aquesta qüestió, que podria provocar alguna confusió durant la lectura, queda compensada per la claredat dels exemples amb què s'il·lustra cada un dels aspectes que es comenten.

Cal esperar, doncs, que la lectura d'aquest manual serveixi d'ajuda a professors, professionals i aprenents per reflexionar sobre les habilitats necessàries per establir una comunicació eficaç i per ampliar, si s'escau, la seva competència comunicativa.

ANNA CROS ALAVEDRA

BASTARDAS, Joan: *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots*, Barcelona, Edicions 62, 1996 («Llibres a l'abast, 287»).

Heus ací un llibre clàssic, un llibre clàssic formalment i conceptualment, un llibre clàssic pels quatre costats. En l'aspecte formal el llibre de Joan Bastardas adopta la forma dels diàlegs platònics; i jo afegiria també ciceronians. I l'afegitó no és en absolut balder si hom considera la gènesi del llibre: de la mateixa manera que Ciceró va redactar els seus tractadets filosòfics en forma de diàleg en un moment en què es trobava retirat de la vida pública i com una manera espiritual d'agombolar les seves inquietuds, així també Joan Bastardas, en veure's allunyat i retirat del món per culpa «d'una neuràlgia ciàtica», va sentir la necessitat d'entretenir el seu oci, forçat i relatiu, construint aquest cinc diàlegs, que, d'altra banda, tenen molt més de real del que tenien els diàlegs ciceronians, ja que tot canviant llocs i situacions, temes i personatges, conserven i transmeten —dins de la il·lusió pròpia del gènere— moltes situacions viscudes per l'autor.

He parlat al començament del llibre clàssic i em sembla que n'he justificat l'a-

firmació en base a la concepció i al moment. Però, a més a més, el llibre és també clàssic en la mesura en què s'ajusta al que són els temes clàssics en la vida intel·lectual del seu autor. Així, per exemple, coneixent la dedicació de Joan Bastardas al llatí medieval, no pot sorprendre que hagi donat als cinc diàlegs noms de personatges bíblics (Aharon, Dina, Habacuc, Jonàs i Jonatan) i que jugui amb ells i amb el seu significat de la mateixa manera que Pere Abelard, el famós filòsof i poeta medieval, jugava amb els «planys», composicions poètiques construïdes sobre temes i personatges bíblics que reflectien, en bona mesura, els patiments de la seva vida. I ara, en escriure aquests mots, em ve al cap la cantinela recitativa d'un poema de Gualter de Châtillon, un altre il·lustre poeta del segle XII:

*Dum Gualterus egrotaret,
et egrotans cogitare...*

Ara bé, no acaben aquí els trets de classicisme que envolten el llibre. Fins aquí, el llibre seria clàssic pel cantó del grec i del llatí, clàssic i medieval; però també ho és pel cantó de l'humanisme, especialment del català, atès que els dos personatges que hi intervenen duen dos noms trets de Bernat Metge: Ramon i Joan; encara que potser seria millor dir que l'únic personatge que hi intervé es desdobra en dos: Ramon i Joan, ja que tot i que darrere el nom de Joan sembli que s'hi amagui el mateix Joan Bastardas, no li serà gens fàcil al lector destriar qui és Ramon i qui és Joan; especialment si hom té en compte que tot el llibre és un petit homenatge de l'autor als seus amics, que de vegades surten citats pel seu nom i, de vegades, surten representats per les seves idees, de manera que Ramon és un i alhora també són molts. I entre ells, segurament ocupa un lloc destacat la figura dolent i tràgica de Santiago Mollfulleda, recentment traspasat.

Fins aquí només he parlat de l'entorn i potser ja és arribada l'hora de parlar del contingut, per bé que una cosa no és separable de l'altra, ja que el «diàleg» no és gratuït: és la millor manera de discutir certs problemes. A la coberta de l'edició, que, per cert, reproduceix el laberint, logotip de l'ex-libris de l'autor —sembla que res no s'hagi deixat a l'atzar—, se citen uns breus mots que resumeixen, potser millor del que jo podria fer-ho, el contingut del llibre: «El coneixement del perquè de cada mot i del nom de cada cosa». Amb tot, a mi em sembla molt poc, tot i ser molt, el que encobreixen aquestes quatre paraules. És evident, no cal insistir-hi massa, que el llibre tracta de semàntica històrica lexical i que el lector hi trobarà explicacions del perquè i del com molts dels mots d'ús corrent signifiquen el que signifiquen, tot considerant que no sempre han significat el que signifiquen, ni signifiquen pertot arreu el mateix. Així doncs, hom pot trobar-hi explicacions amenes i científicament impecables sobre per què «groc» es diu en castellà *amarillo* o sobre per què d'un conjunt de criatures en diem «mainada». Però totes aquestes explicacions, i mil més encara, no farien que aquest llibret fos altra cosa que un compendi d'explicacions lèxiques i etimològiques, quan en realitat és molt més que això; en efecte, al costat de l'anècdota i la curiositat podem

trobar-hi una preocupació per la metodologia, doctrina filològica i teoria lingüística, com la que posa en relleu la importància dels textos per sobre de les especulacions, quan es tracta d'explicar l'evolució significativa dels mots; teoria sobre la diversitat lingüística en àmbits propers i allunyats; teoria sobre la multiplicitat de factors que intervenen en el canvi de significació dels mots, tot inscrit en el marc d'allò que anomenem «Llengua i cultura», etc. I també hi trobarem passió i dol davant l'empobriment lèxic del català actual, deler per la comparació de les variacions diatòpiques, admiració per la gran quantitat d'informació que amaguen les paraules. Mig ocultes, hi podem trobar veritables monografies. Hi ha també molta crítica, molta ironia, i la força de la dialèctica hi és sempre present.

Tots aquests components i l'amenitat de la redacció no ens han de fer pensar que ens trobem davant un llibre de pretensions merament divulgatives. De fet, cal insistir en el fet que d'aquests diàlegs se'n poden fer dues lectures: una superficial, a la recerca de la curiositat i l'anècdota, i una altra de més aprofundida i que requereix grans dosis de raonament i meditació. Qui opti per aquesta darrera trobarà al final una llista bibliogràfica que avala tot allò que abans li ha estat dit o suggerit de forma planera i senzilla. I no s'estranyi el lector si adés adés desitjaria que Joan i Ramon, Ramon i Joan, fessin veure encara més que saben menys del que saben.

PERE J. QUETGLAS

BRANCHADELL, Albert: *La normalitat improbable*, Barcelona, Empúries, 1996.

1996. Darrer dia de novembre. Els diaris ho han anunciat de manera destacada: per primer cop una pel·lícula de Walt Disney s'estrenarà a Catalunya en català al mateix temps que en castellà. La notícia no és pas dolenta per als qui defensem la normalització lingüística, però potser tampoc no justifica excessius esclats de joia: només amb un cop d'ull a la cartellera ens adonarem que la versió catalana del film es presenta en poques sales, petites i poc centrades, i que no n'hi ha cap que l'exhibeixi en tot l'immens cinturó de Barcelona... El balanç és previsible: la majoria d'espectadors hauran vist a Catalunya la versió castellana d'*El geperut de Notre Dame*, i l'empresa, si vol, tindrà arguments per oblidar-se de doblar futures pel·lícules (encara que pagui el doblatge, com en aquest cas, la Generalitat)...

Qui en té la culpa, de tot això? La manca d'un marc legal que estableixi quotes de pantalla en català? Els polítics, que no s'atreveixen a crear-lo? Els empresaris exhibidors de cinema catalans, reaccis a la llengua del país? El públic, que no fa l'esforç d'anar a veure la versió catalana?... Segurament no podríem escollir entre cap d'aquests factors perquè tots hi tenen a veure. Hi tenen a veure els empresaris de cinema, els quals, pel novembre de 1995, es manifestaren en contra de l'establiment de quotes de pantalla en català en una nota que Albert Branchadell, en el llibre que comentem, qualifica com un exemple «no ja d'actitud dimissionària

sinó cínica envers el procés de normalització lingüística». I hi té a veure el públic en general, els consumidors, que no responen a les iniciatives normalitzadores amb tot el suport que caldria esperar.

En definitiva, la normalització té mala peça al teler: entrebancs legals, manca de voluntat política i escàs suport popular són tres obstacles que la fan altament *improbable* i bàsicament retòrica. Aquesta és la tesi que defensa Albert Branchadell en *La normalitat improbable*. I alguna cosa deu tenir de cert aquesta tesi quan ha estat tan fàcil trobar en la quotidianitat més immediata un exemple clar on manca de voluntat política, legislació adversa i poc suport popular es barregen en un còctel d'efectes devastadors. L'exemple era el del cinema. Però podríem parlar també de l'etiquetatge. O dels prospectes dels medicaments. O dels mateixos avatars dels intents de reforma de la llei de normalització...

Tots aquests exemples, i més, els trobareu en *La normalitat improbable*. Però l'obra no s'escota en l'anècdota masoquista d'amuntegar exemples que demostrin com n'anem, de malament. Com hem dit, el llibre defensa una tesi, és un llibre «de tesi», i tota la seva estructura està al servei d'aquesta tesi, que ens és exposada de manera clara i contundent: *La normalitat improbable* s'estructura en tres grans capítols, corresponents als tres obstacles o entrebancs per a la normalització (situació jurídica, voluntat política, suport popular), precedits d'una primera part en què Branchadell denuncia la manca de definició dels objectius de la política lingüística catalana i del mateix terme de *normalització*. En el millor dels casos —afirma en aquesta primera part—, la normalització és definida com a cooficialitat amb una certa preeminència del català —quan no ho és, simplement, com a mera cooficialitat o igualtat en el dret d'utilitzar les dues llengües oficials—, de manera que hom renuncia, ja d'entrada, a la «normalitat forta», és a dir, a la situació en què el català seria la primera llengua de la població i, per tant, la llengua espontàniament preferida en qualsevol activitat social. Aquesta timidesa en els objectius es tradueix, evidentment, en feblesa conceptual i de convenciment a l'hora d'enfrontar els obstacles externs a l'extensió de l'ús del català.

Els tres capítols que segueixen aquesta primera part desgranen, com hem dit abans, els principals obstacles amb què topa el procés normalitzador. En el primer, Branchadell fa referència als obstacles de tipus jurídic, començant per la mateixa Constitució espanyola i, sobretot, per la jurisprudència que l'ha desenvolupada. Un apèndix situat al final de l'obra enriqueix aquest apartat amb una llista de 94 disposicions legislatives que imposen el castellà en l'etiquetatge i en àmbits afins. En el segon d'aquests capítols és qüestió de la voluntat política —millor dit, de la manca de voluntat política— per impulsar una normalització efectiva. Branchadell insisteix aquí en la indefinició dels objectius per part de la Generalitat i fa un repàs sever de la seva política lingüística, des de l'elaboració de la Llei de Normalització fins al seu desplegament, passant pel que es pot desprendre dels pressupostos de la Direcció General de Política Lingüística i de la seva mateixa dependència de Cultura i no de Presidència, o pels avatars de la reforma de la Llei que es proposava el 93 i que fou avortada —en aquest cas no pas per voluntat del

Govern de la Generalitat sinó pel PSC-PSOE. Finalment, el tercer capítol és consagrat a la manca de suport popular a la normalització. Per argumentar aquesta manca de suport, Branchadell comenta diverses enquestes i certes actituds de determinats sectors socials —com els empresaris de cinema, que esmentàvem al principi, o els fabricants de medicaments, catalans en molts casos i que no han mostrat la més mínima voluntat de redactar els prospectes en català...

Aquest és el panorama que ens pinta Branchadell. I la seva pintura respon —és innegable— a un estil realista acusat i sense concessions. Algú podria argüir que els tons excessivament foscos amaguen zones de llum que també mereixen ser reproduïdes —el món de l'ensenyament, per exemple—; però és segur que, per més que ens hi escarrassem amb dosis d'optimisme voluntariós, aquestes petites taques luminescents no aconseguirien capgirar l'efecte francament lètric del conjunt.

Una altra qüestió seria escatir si, dels tres grisos —lleis, voluntat política, suport popular— que enfosqueixen el panorama, n'hi ha algun amb més responsabilitat en aquest enfosquiment, si n'hi ha algun que pugui ser origen dels altres. D'aquesta qüestió l'autor només en parla breument en la introducció: «Si hi hagués voluntat política» —afirma—, «hi hauria més possibilitats de canviar el marc jurídic, i d'altra banda és obvi que voluntat política i suport popular s'alimenten mútuament». La voluntat política, doncs, s'insinua com el pivot central de tot l'edifici. Però Branchadell, com he dit, no desenvolupa aquest tema. Ell només pinta el panorama. Realistament. Sense concessions. Ara a algú altre potser li tocaria de contemplar la pintura, establir la jerarquia dels seus grisos i proposar estratègies per, definitivament, tirar la normalització endavant. Ep!, si és que algú vol tirar la normalització endavant...

FRANCESC LLOPART

BRUGUERA, Jordi: *Diccionari etimològic*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1996.

Aquest diccionari, que constitueix una eina ben útil, especialment per als estudiants de llengua, ens dóna compte de l'origen de més de 55.000 mots. És, segons el meu criteri, d'un valor especial l'agrupació dels mots segons la genealogia, cosa que permet de tenir una visió general de cada família lexical. Aquesta estructuració no és només excel·lent des de la perspectiva didàctica, sinó que també ho és perquè facilita els possibles estudis semàntics ulteriors. A més, la presentació gràfica de les genealogies s'ha fet d'una manera clara i visualment senzilla, cosa que s'agraeix i que incrementa la vàlua didàctica del diccionari.

Així, doncs, d'una manera molt àgil, podem veure com *pilota* està relacionat etimològicament amb *pila* 'pilar, columna' i *píndola* un derivat culte, diminutiu de *PILA* 'pilota'. O com *potatge*, del fr. o de l'occ. antic, és un derivat de *pot* 'pot, tupa', com ho és també *potinga*, de l'oc. *poutinga* 'medicament'. O com *metzina* és derivat del llatí *MEDICINUS*, -A, -UM 'propi del metge', i, igual que *remei*, està

relacionat etimològicament amb *metge*. O com *cohibir*, *exhibir*, *hàbil*, *hàbit*, *habitar*, *inhibir*, *prebenda*, *prohibir*, *redhibir*, són mots derivats cultes del llatí HABERE i, per tant, de la família d'*haver*.

Precisament aquesta ordenació genealògica fa que sigui imprescindible l'índex de paraules del final, on apareixen els mots per ordre alfabètic amb les remissions a l'entrada on són tractats. Altrament seria difícil de trobar, almenys per a l'usuari no especialista en lingüística històrica, l'etimologia de molts mots (així, per trobar *xiquina* 'braç de terra que entra dins d'un riu' hem d'anar a l'entrada *sec*; *notícia* a *conèixer*; *requisar* a *qüestió*; *dret* a *regir*; *manxiula* a *marcir*).

És important que hi hagi la primera documentació coneguda del mot, encara que no hi apareix contextualitzada, i això, tot i que suposaria una mica més d'espai en cada entrada —i aquesta deu ser la raó per la qual s'ha estalviat—, trobo que seria molt didàctic i aclaridor.

Si bé una de les raons de l'autor per publicar aquest diccionari és la que ens dona a la p. 17: «fer més assequible als lectors no especialitzats [...] el fruit dels profunds estudis acumulats fins ara sobre l'origen i la història del nostres mots», considerem que és llàstima que, pels motius que ara adduiré, no pugui acomplir del tot el paper d'eina bàsica dels estudiants universitaris de lingüística catalana dels primers nivells:

No es recullen mots que eren molt usuals de la llengua antiga ni tan sols els mots gramaticals, cosa que ja seria molt positiva de cara a la utilitat en els comentaris de textos antics (no es recull *flum*, per ex., ni tampoc *pus* 'més' *pus* 'després', ni tampoc *depús*, ni *sus* ni *jus* (encara que una explicació sobre *jus* es troba a *de-jús*). En tots aquests casos, hauria bastat d'incloure'ls en l'índex final i remetre a la paraula moderna que hi està relacionada etimològicament.

En relació amb la bibliografia, si bé com a obra de síntesi es pot comprendre que no s'esmenti la font de cada etimologia, sí que seria útil que s'esmentés en els casos en què s'han presentat propostes etimològiques diverses segons els autors i que han estat controvertides.

Considerem, doncs, que aquest diccionari constitueix una eina didàctica ben valuosa, i que, si en futures edicions se'n preveu una ampliació en els sentits que proposàvem, podria esdevenir-ho encara més fins i tot per a l'àmbit dels primers cursos de l'ensenyament universitari.

ÀNGELS MASSIP

BURKE, Peter: *The Fortunes of the Courtier. The European Reception of Castiglione's Cortegiano*, Cambridge, Polity Press, 1995.

L'èxit (la recepció) d'un llibre emblemàtic del Renaixement, *Il Cortegiano* (1528) de Baldassare Castiglione, que explica precisament la manera com un cortesà renaixentista podia tenir èxit, és la temàtica del nou llibre de Peter Burke,

amb un joc conceptual que el mateix títol sembla suggerir. Però, com tots els bons estudis, el llibre del professor de la Universitat de Cambridge aporta molt més del que el títol és capaç de suggerir.

Els plantejaments de Burke entorn de la història cultural de l'Europa del Renaixement han estat, i són, determinants. L'aparició de *Culture and Society in Renaissance Italy* (publicat el 1972 i successivament ampliat i revisat; traduït al castellà a Madrid, Alianza Ed., 1986) va ser una fita en l'estudi de la cultura italiana dels segles XV i XVI. En estudis posteriors —com ara *The Renaissance* (Londres, 1987; en castellà a Madrid, Ed. Crítica, 1993)— Burke ha començat a plantejar-se també la «recepció» del Renaixement italià a l'Europa cinccentista, amb un enfocament innovador, estimulants i, crec, extremadament útil per a replantejar-se qüestions tan debatudes com la del Renaixement català. Per a Burke, «subsisteix l'equivocada opinió que mentre els italians eren actius, creadors i innovadors, la resta d'Europa eren passius, uns simples receptors d'"influència" o, fent servir una metàfora cara als historiadors, uns eterns "deutors" d'Itàlia». A ell, en canvi, li sembla més adequat parlar d'un «procés d'absorció, recreació i transformació» del Renaixement italià. Des d'aquesta perspectiva, que el Renaixement anglès no sempre segueixi fil per randa les innovacions italianes no implica considerar que no hi ha Renaixement a Anglaterra o que és de segona categoria.

El binomi de Renaixement i cortesia que articula a *The Fortunes of the Courtier* li permet exemplificar aquest procés de recepció activa, val a dir de reinterpretació i de recontextualització, d'una de les innovacions més emblemàtiques que la pionera Itàlia havia introduït: *Il Cortegiano* de Castiglione o, el que és el mateix, les reflexions que, des d'una òptica absolutament civil, pautaven l'essència del refinament, les bones maneres i l'enginy a la cort d'una manera força més sofisticada que no en els manuals de conducta (perquè s'hi introdueix l'ús del diàleg i la recreació d'un marc cortesà idíllicament modèlic, perquè s'hi tracten aspectes molt diversos del comportament cortesà...), però, d'altra banda, de manera molt més concreta que no en les abstraccions filosòfiques que els clàssics podien oferir.

En els primers capítols, «Tradition and Reception» (ps. 1-18) i «The "Courtier" in its Time» (ps. 19-38), Burke revisa sintèticament els aspectes essencials del gènere dialògic, de la personalitat de Castiglione, de l'especificitat del text i dels diversos tractats sobre bones maneres des de la *Cyropaedia* de Xenofont fins a *Il Cortegiano* de Castiglione. Es tracta d'una síntesi personal que sap diferenciar entre els manuals de conducta medievals i els tractats renaixentistes sobre la cortesia, que adverteix de la necessitat de percebre literàriament el diàleg, d'entendre l'intercanvi intel·lectual entre els diversos interlocutors no com un simple ornament retòric, sinó com una manera de comunicar matisadament determinats conceptes, i que tendeix a desmitificar la trajectòria diplomàtica de Baldassare Castiglione i la fastuositat de la cort d'Urbino, per tal de plantejar una lectura d'*Il Cortegiano* com «una teoria que compensa els desenganys de la seva vida activa» i una resposta en un moment de crisi i de canvi social. Castiglione, per tant, no reproduceix la manera de viure dels cortesans d'Urbino —el poder polític real dels

quals no tenia res a veure amb el que s'explica al diàleg—, sinó que idealitza perquè vol ser model·lic (o perquè vol compensar les seves limitacions, en la interpretació de Burke).

Els dos capítols següents, «The “Courtier” in Italy» (ps. 39-54) i «The “Courtier” Translated» (ps. 55-80) analitzen les cent trenta-quatre edicions i traduccions d'*Il Cortegiano* aparegudes durant els segles XVI-XVII. L'aparença física de cada una d'aquestes impressions (l'evolució del seu format i dels tipus de lletra) permet especular sobre les expectatives dels «editors» i dels lectors, però encara més les informacions que ens forneixen els seus paratexts, val a dir els prefacis, les notes, els índexs de matèries. De tot aquest procés, la cultura catalana no en va quedar gens al marge, perquè a part dels diversos lectors (força més dels indicats) que van tenir a l'abast l'original italià, per via manuscrita o a través d'un dels exemplars que Burke estudia, és a Barcelona on s'imprimeix la primera traducció d'*Il Cortegiano*, la versió castellana del poeta català Joan Boscà, publicada el 1534, tres anys abans que la versió francesa (1537) i considerablement anterior a l'anglesa (1561) i alemanya (1565).

Però el diàleg de Castiglione va generar també una onada d'imitacions, adaptacions i reinterpretacions a l'Europa del Renaixement, que Burke estudia al cinquè capítol, «The “Courtier” Imitated» (ps. 81-98). D'una banda, els aristòcrates que posaven en pràctica a la vida quotidiana els preceptes d'*Il Cortegiano* i construïen mil·lètricament la seva pròpia personalitat com si d'una obra d'art es tractés, però de l'altra i sobretot, un conjunt d'obres literàries inspirades en el diàleg italià, de les quals Burke en destaca especialment quatre, *El Cortesano* (1561) de Lluís del Milà, *Dworzanin polski* («El cortesà polonès») (1566) de Lukask Górnicki, *Côrte na aldeia* (1619) de Francisco Rodrigues Lôbo i *L'honnête homme* (1630) de Nicolas Faret.

El Cortesano de Lluís del Milà, un diàleg escrit primordialment en castellà, però on el català no hi és absent, i ambientat en una recreació literària de la cort valenciana de Germana de Foix i del duc Ferran de Calàbria, no contradiu, però sí que amplia, els conceptes de gràcia, enginy i cortesia que l'estricta gramàtica cortesana de Castiglione limitava extraordinàriament. Milà vol demostrar que un cortesà enginyós pot fer broma sobre el sexe o sobre defectes físics, i que mentre ho faci amb gràcia i distinció, mentre faci ús de l'enginy, res d'això no és xavacà ni groller. Que la lectura valenciana d'*Il Cortegiano* es focalitzi de manera gairebé exclusiva en l'ús de les facècies a la cort no és estrany si tenim en compte que, com indica Burke, els lectors cincentistes d'*Il Cortegiano* en subratllaven precisament els aspectes més pràctics, com ara la mena de bromes que podien explicar-se a la cort o les instruccions específiques per cavalcar; i que reinterpreti i amplii la gramàtica cortesana de l'italià tampoc no ha de semblar impertinent o poc renaixentista si, com indicava a l'inici, considerem el Renaixement europeu com un «procés d'absorció, recreació i transformació» del Renaixement italià. D'altra banda, el mateix Burke adverteix que *Il Cortegiano* «els cínics el consideraven massa innocent i els innocents massa cínics», i no cal dubtar gaire en quin dels dos grups situar el nostre valencià.

Burke, tot i que analitza breument el text de Milà i quan ho fa insisteix en les

innegables empremtes medievals del diàleg (molt menys de les detectables en el text de Górnicki), subministra als lectors un conjunt de dades indispensables per poder llegir-lo contextualitzadament. I, en aquest cas concret, el desconeixement de la bibliografia catalana em sembla que beneficia més que no perjudica el seu estudi, si tenim present la immensa quantitat d'apriorismes que contenen molts dels textos dedicats a estudiar *El Cortesano*, com ara que els fragments en català són «farses» inserides dins d'una «crònica», que el text va ser escrit el 1536, que es tracta d'un conjunt de pautes «inconvenients» per a «burlar a modo de palacio»... Sense aquest conjunt d'observacions Burke no dubta a considerar que *El Cortesano* és un diàleg, que es va redactar el 1561 i que és menys inconvenient del que podria semblar a primer cop d'ull. No insisteixo en aquests aspectes, car en parlo amb un cert deteniment a *El diàleg renaixentista* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996).

Però la València del Renaixement produeix també un altre conjunt de reflexions entorn de la cort, *El estudioso cortesano* (1573) de Juan (o Joan) Lorenzo Palmireno, un humanista nascut a Alcanyís el 1524-25, però format a l'Estudi General de València, on més endavant exercí de manera continuada la docència (el 1551 n'esdevé catedràtic de poesia, càrrec que va ocupar fins al 1556 i des de 1561 fins a la seva mort el 1579). Es tracta d'un text important, pel binomi que estableix entre Humanisme i cortesia, i en aquest cas Burke sí que s'hauria pogut beneficiar de la minuciosa monografia d'Andrés Gallego Barnes (Saragossa, 1982) per ampliar les minses informacions que en subministra i per precisar-ne el cognom, que és —i l'equívoc també el sol reproduir la bibliografia hispànica sobre el personatge— Lorenzo, car Palmireno és només un dels apel·latius que tant agradaven als humanistes.

Tanmateix, l'estudi de Peter Burke és prou suggerent com per permetre ampliar l'anàlisi a d'altres escriptors del nostre àmbit que formulen reflexions al voltant de la cortesia i les bones maneres, encara que no es puguin relacionar directament amb el text de Castiglione. Perquè, si en elaborar el seu discurs sobre les bones maneres l'investigador anglès té en compte també textos literaris anteriors a *Il Cortegiano* com *Gli asolani* (1505) de Pietro Bembo, o textos posteriors que no podem garantir que en depenguin directament, com l'obra dramàtica de Shakespeare o de Ben Jonson, les seves reflexions són igualment útils per interpretar textos de la literatura catalana com ara l'inici de *Lo somni de Joan Joan* (1497) de Jaume Gassull, una visió irònicament distanciada de la cortesia i la frivolitat femenina, i *La vesita* (1524) de Joan Ferrandis d'Herèdia (o Fernández de Heredia), una comèdia l'eix de la qual és precisament la cortesia —totes dues anteriors a *Il Cortegiano*— o *Los colloquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557) de Cristòfor Despuig, un diàleg amb diverses referències al refinament dels ciutadans de Tortosa, i l'obra poètica de Pere Serafi (1565) —dos autors que no necessàriament van llegir Castiglione, tot i que no és gens inversemblant que ho haguessin fet.

El sisè capítol, «The "Courtier" Criticized» (ps. 99-116), se centra en les crítiques i les rèpliques que va suscitar *Il Cortegiano*. De bell antuvi, en una rèplica dogmàtica i imperativa, la censura eclesiàstica que afecta les edicions posteriors a

1561 (també les reedicions de la traducció castellana de Joan Boscà) i que es focalitza primordialment en dos aspectes: l'eliminació de les bromes relacionades amb eclesiàstics i dels elements neoplatònics. Però Burke també hi analitza els tractats teòrics i els textos literaris que explícitament o implícitament bombardegen les reflexions de Castiglione perquè, des d'un cert integritisme moral, les consideren una font de corrupció espiritual, o perquè identifiquen el model de cortesia amb la hipocresia. Entre els exemples d'aquesta segona lectura s'inclouen diverses obres literàries del sempre sarcàstic Pietro Aretino, com ara la comèdia *La Cortigiana* o el diàleg *Ragionamento della Nanna e della Antonia. Dialogo nel quale la Nanna insegna alla Pippa*. Aquest darrer, publicat el 1534/36, es pot llegir com una sistemàtica desmitificació de les virtuts codificades per *Il Cortegiano* a través d'un diàleg en què una mare explica a la seva filla com comportar-se «*galammentemente*», i rendiblement, exercint de cortesana, i no em refereixo precisament al femení de cortesà. Tanmateix, en el cas de la comèdia *La Cortigiana*, publicada efectivament el 1534, caldria tenir en compte que es va representar el 1525, de manera que la rèplica només seria factible en funció de la difusió manuscrita d'*Il Cortegiano* abans de la seva publicació, i potser en un estadi previ al que avui coneixem; en cas contrari s'hauria de llegir com una crítica més general al concepte de cortesia, cosa que sembla avalar l'absència de referències explícites a passatges d'*Il Cortegiano*.

En el capítol setè, «The “Courtier” Revived» (ps. 117-138), Burke amplia el ventall cronològic i ressegueix les empremtes de Castiglione en els tractats ja més teòrics —més «filosòfics» si fem servir la terminologia de l'època— dels il·lustrats europeus i en les reflexions sobre l'essència del dandisme que emergeixen en el pas del segle XIX al XX. Castiglione ja no n'és l'essència, però alguns dels conceptes que va formular segueixen essent vigents. Es tracta d'un terreny que Burke coneix molt bé i, en aquest sentit, aporten informacions complementàries llibres anteriors de l'autor com ara *The Fabrication of Louis XIV* (Londres, 1992; trad. al castellà a Madrid, Ed. Nerea, 1995) o *The Art of Conversation* (Cambridge, 1993).

Tanca el volum un conjunt de reflexions sobre la geografia i la sociologia de la recepció d'*Il Cortegiano*, «The “Courtier” in European Culture» (ps. 139-157), i dos apèndixs que llisten les edicions del volum entre 1528 i 1850 i els lectors del text fins al 1700. Es tracta d'interessants especulacions sobre l'expansió geogràfica i sobre els estaments socials que més s'emmirallen en *Il Cortegiano*, basades en una important i meritòria tasca de recollida d'informacions, a voltes de primera mà, però són informacions inevitablement incompletes. Tanmateix, tot i que les anàlisis minucioses de textos concrets han de ser el fonament de tota investigació, poder disposar de perspectives de conjunt tan suggerents com les que Peter Burke sap oferir, on s'interconnecten diversos àmbits lingüístics i diversos camps del saber, és igualment imprescindible si volem contextualitzar després les anàlisis minucioses d'aspectes més concrets. I convé no oblidar que contextualitzar és també entendre.

CABRÉ CASTELLVÍ, M. Teresa: *La terminologia. La teoria, els mètodes, les aplicacions*, Barcelona, Empúries, 1992 («Les Naus d'Empúries»).

Han passat ja cinc anys des de la publicació d'aquesta monografia i a algú li podria semblar que és un període massa llarg perquè ara ens atrevim a fer-ne una ressenya. Però, com passa també en d'altres àmbits de recerca, la lingüística ofereix llibres que tenen un període de caducitat molt breu i d'altres que tenen una bona conservació. L'autora va escriure un manual que volia compendiar una llarga etapa, i sense pretendre-ho va tancar-la i en va obrir una altra. El temps dirà com serà de llarga.

M. Teresa Cabré, cal recordar-ho, ha estat la persona que va rebre l'encàrrec de crear el centre oficial de terminologia a Catalunya (TermCat) i que, tot i que ja fa uns quants anys que va deixar aquest vessant més institucional de la terminologia, no ha cessat d'impulsar projectes en aquest àmbit de la lingüística aplicada. Les seves iniciatives han estat diverses: en el terreny de la producció de diccionaris terminològics, amb el disseny i la direcció del Pla de Terminologia per a la Docència de la Universitat de Barcelona; en la implantació de la terminologia en plans docents universitaris, amb la seva intervenció en les propostes per als nous plans d'estudis de Traducció i Interpretació¹ a l'Estat Espanyol i amb l'organització d'una I Escola d'Estiu de Terminologia per al juliol de 1997; i en l'àmbit de la recerca, amb la participació en projectes europeus, amb la incorporació de grups catalans en xarxes internacionals i amb la direcció de tesis doctorals.

Amb aquests antecedents i amb una producció incessant d'articles que li ha permès tractar alguns dels aspectes candents de la terminologia actual, era d'esperar que el públic especialitzat rebés *La terminologia. La teoria, els mètodes, les aplicacions* com una obra de referència indiscutible. D'altra banda, el panorama editorial català, malgrat el volum de publicacions a què ens té acostumats, no ofereix tan sovint com voldríem productes editorials originals sobre temes de lingüística en català, i no només sobre el català. Ens agradaria insistir en el fet que el llibre de M. Teresa Cabré té altres elements favorables per esdevenir una obra clau en el marc dels estudis de terminologia, al marge del prestigi personal de l'autora o del caràcter que té de manual universitari. Bàsicament voldríem destacar-ne dos: els continguts i l'impacte que ha tingut l'obra.

De l'obra cap endins

La terminologia. La teoria, els mètodes, les aplicacions és un llibre que voreja les 500 pàgines, amb un contingut estructurat en set capítols: bàsicament teòrico-descriptiu el dels tres primers, que ocupen la meitat de l'obra; bàsicament aplicat

1. Actualment M. Teresa Cabré ocupa una càtedra de Lingüística Aplicada i Terminologia a la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona.

el dels quatre darrers. Conté també un apartat d'unes 30 pàgines amb annexos, que són mostres o exemples il·lustratius d'activitats d'aplicació exposades en els capítols, i una bibliografia molt completa de tots els aspectes de la terminologia tractats.

El capítol I descriu la situació i els aspectes generals de la terminologia. En l'exposició inicial sobre l'origen d'aquesta disciplina s'hi fa constar la poca atenció que al començament hi presten tant els lingüistes com els científics de les ciències humanes, més preocupats aquells pels models teòrics que expliquen els principis que regeixen les llengües que pels aspectes polivalents del llenguatge com a eina de comunicació; i són, en canvi, els especialistes tècnics i científics els qui, a partir d'unes necessitats concretes, propicien el desenvolupament teòric i aplicat de la terminologia. S'hi mostra com aquest fet facilita que aquest desenvolupament es pugui entendre a partir de l'anàlisi de les diverses situacions socioeconòmiques i polítiques. Per al cas de les societats postindustrials, s'hi destaquen les grans innovacions culturals que representen la tecnificació de la societat i el valor desmesurat que hi té la informació, les quals, en la mesura que afecten el llenguatge, generen la necessitat de nous productes lingüístics. Aquests productes són atrets en dues direccions oposades: la que tendeix al monolingüisme per imperatius d'economia i eficàcia i la que reivindica l'ús de les llengües nacionals, ap-tes per a totes les funcions comunicatives.

També s'hi dona una visió panoràmica sobre la teoria terminològica, la qual en néixer molt lligada a les pràctiques, diferents segons el context cultural, agafa orientacions ben diferenciades. La denominada Teoria General de la Terminologia és presentada com la que, encara avui, té un desenvolupament teòric més sistemàtic i coherent sobre els termes i sobre els aspectes que independitzen la terminologia de la lexicologia. Quant a escoles i mètodes de treball, s'hi destaquen i descriuen tres orientacions: cap al sistema lingüístic (corrent lingüísticoterminològic), cap a la traducció (corrent traduccional) i cap a la planificació lingüística (corrent normalitzador).

Pel que fa als aspectes generals organitzatius, s'hi exposa com aquestes orientacions esmentades corresponen a països o regions del món amb característiques determinades, i configuren els respectius trets diferencials del tractament de la terminologia. L'organització de la terminologia catalana hi és descrita en un apartat específic; igual com la terminologia espanyola, que inclou la descripció de la situació en les altres llengües peninsulars i la situació a l'Amèrica Llatina. Hi ha també un apartat sobre la cooperació internacional en terminologia, on s'exposa quines són les activitats i els organismes que funcionen com a conseqüència dels acords d'intercanvi d'informació, de cooperació en la recerca, en la defensa de les llengües, en la formació de professionals, etc.

El capítol II està dedicat a situar la terminologia entre les altres disciplines i, especialment, a mostrar les relacions teòriques i funcionals que tenen. Presenta la relació amb la lingüística partint de la descripció dels camps d'estudi de la lingüística teòrica i de la lingüística aplicada; i de la ubicació que en aquestes bran-

ques correspon a la lexicologia, la lexicografia i la terminologia, amb les especificitats que singularitzen aquesta última.

Describeu també els punts de contacte amb la ciència cognitiva partint de l'anàlisi de les idees de concepte i de camps de coneixement i la relació que tenen amb els termes; la relació entre terminologia i comunicació mostrant les restriccions de la comunicació especialitzada en comparació amb la comunicació general; la relació amb la documentació partint de la descripció de les necessitats pràctiques de la terminologia que s'associen amb aquesta disciplina; i, finalment, la relació amb la informàtica mostrant la dinàmica d'intercanvi i el valor d'auxiliar que té cadascuna respecte de l'altra.

Amb el capítol III (Fonaments de la terminologia) el llibre entra en el nucli conceptual de la disciplina. S'enfronta primer amb el problema de la definició-caracterització dels llenguatges d'especialitat (en què la terminologia és un component rellevant), mostrant-ne el contrast respecte a la llengua general i als llenguatges artificials, i entra en un terreny de matisacions per acotar la noció d'especialitat combinant característiques de la generalitzen i característiques que la restringeixen.

En segon lloc, descriu i caracteritza la unitat terminològica des dels punts de vista morfològic, fonètic i gràfic; i en presenta una tipologia completa, així com els recursos formals, funcionals i semàntics amb què es conforma. En aquest punt tracta també del valor de la definició en la caracterització dels conceptes i de les relacions entre conceptes.

En tercer lloc, aquest capítol presenta el document o el text especialitzat com a medi natural dels termes i també el treball documental que aporta contingut material i recursos a la terminologia.

És en aquests temes centrals on les cites d'altres estudiosos de la terminologia són utilitzades amb més profusió, intercalades en el text als llocs pertinents.

Els quatre capítols que resten estan dedicats, tal com s'ha dit al principi, als aspectes pràctics o aplicats de la terminologia, encara que no hi són negligides les consideracions teòriques quan escau.

El primer d'aquests capítols, el IV de l'obra, és dedicat a la terminografia i descriu les activitats orientades a l'elaboració d'allò que podríem dir que és el producte terminològic per antonomàsia, el diccionari especialitzat, i també les que corresponen a una recerca terminològica puntual. En tots dos casos es tracta de descripcions minucioses de materials, etapes, processos, continguts, pautes d'elaboració, etc., orientats sempre cap a la sistematització.

En el capítol V, amb la denominació de terminòtica, es presenta, classificada en quatre nivells de complexitat, la relació entre lingüística i informàtica i s'hi desenvolupa el concepte i la tipologia d'indústries del llenguatge, per centrar-se després en l'aplicació dels bancs de dades a la terminologia.

El capítol VI tracta de terminologia i normalització, és a dir, la resposta normalitzadora al repte de la comunicació precisa i inequívoca d'abast internacional. S'hi exposen aspectes conceptuals i situacionals sobre normalització i concre-

cions sobre normalització terminològica, sobretot la més rellevant en aquest camp, que és la que afecta els neologismes.

El darrer capítol, el més breu, explica l'existència de serveis lingüístics com a resposta a les necessitats lingüístiques de la societat i descriu les tasques que duen a terme i, especialment, el paper que hi tenen els terminòlegs així com la formació que requereixen.

De l'obra cap enfora

Una de les primeres constatacions que es poden fer a propòsit de l'impacte d'un llibre, i d'un manual universitari en concret, té a veure amb les traduccions a d'altres llengües, que reflecteixen, en certa mesura, l'interès despertat en el món editorial, que preveu l'existència de receptors en cada una de les llengües. En aquest sentit, podem dir que *La terminologia. La teoria, els mètodes, les aplicacions* ha rebut ja la consideració internacional d'obra de referència en terminologia, pel fet que ha estat objecte de traducció al castellà, al francès i a l'anglès,² i que, més enllà de les simples traduccions, hi ha hagut un interès, compartit per l'autora i pels impulsors de les respectives versions, per adaptar els textos amb exemples propis de cada llengua i amb referències adequades a cada context.

Opinàvem a l'inici d'aquest text que, amb l'edició d'aquest llibre, es tancava una etapa i se n'obria una altra per a la terminologia. Al marge de les obres de científics o de lingüistes que s'han ocupat de recollir la terminologia dels àmbits especialitzats, sobretot des del segle XVIII, el panorama de les publicacions des que la terminologia és considerada com a disciplina autònoma queda delimitat en tres grans classes d'obres: aportacions teòriques, metodologies de treball i reculls terminològics (en forma de glossaris, thesaurus o diccionaris). Deixant de banda aquestes últimes, les més nombroses (no cal dir-ho), la majoria de manuals o d'introduccions a la terminologia s'han relacionat habitualment amb els aspectes metodològics del treball aplicat en terminologia (o terminografia). Són, per tant, manuals pràctics, on es descriuen les fases principals de la feina del terminòleg. A hores d'ara, doncs, trobàvem a faltar una obra que fes una síntesi de la Teoria General de la Terminologia, que insistís en el caràcter interdisciplinari de la matèria, i que presentés la situació de la terminologia en relació a les diverses orientacions, escoles, autors i organitzacions.

L'obra de M. Teresa Cabré cobreix totes aquestes mancances i esdevé, ara per ara, el manual més complet d'entre els que existeixen. En qualsevol cas, no es pot dir que, com a manual, sigui una mera introducció a la disciplina, perquè a l'abast informatiu hi afegeix un tractament en profunditat de cadascun dels aspectes trac-

2. *La terminología. Teoría, métodos, aplicaciones* (Barcelona, Antártida, 1993) [Traducció de Carles Tebé]. *Terminologie: Théorie, méthode et applications* (Paris, Hachette, 1996) [Traduction et mise à jour de Monique Cormier et John Humbley]. *Terminology. Theory, methods and applications* (Amsterdam, John Benjamins, 1996) [Translated and adapted by Janet DeCesaris].

tats. I encara, tot i no ser un manual pràctic a l'ús (no ressegueix una per una les fases del treball terminogràfic), no deixa de banda tampoc aquests aspectes més pràctics, fent-ne una síntesi en el capítol IV, on incorpora materials de treball de diversa procedència, i referint-se als aspectes informàtics en el capítol V. Es tracta, per tant, d'una obra que integra un panorama actualitzat, que sintetitza les diverses tendències i els enfocaments variats, que explica els contextos en què neix aquesta diversitat i que reflexiona sobre el caràcter interdisciplinari de la matèria, fent al·lusió a aspectes documentals, informàtics, lingüístics i cognitius, i presenta vessants aplicats relacionats amb la tecnologia i amb la planificació lingüística. I és precisament per aquest enfocament global de l'obra i per l'oportunitat en el temps que considerem que tanca una etapa.

Com es pot comprovar en l'extensa bibliografia de referència que presenta al final del llibre, en aquesta etapa les principals aportacions corresponen al període dels anys setanta i vuitanta. Després dels antecedents, centrats bàsicament en l'obra d'Eugene Wüster, la majoria d'obres generalistes són manuals pràctics o contribucions sobre aspectes problemàtics de la teoria. El contingut globalitzador de *La terminologia* no deixa espai per a reproduir novament antics esquemes parcials i, en canvi, obre pas a obres crítiques que revisin la teoria o a obres especialitzades que desenvolupin alguns dels aspectes presentats.

Aquesta observació no és gratuïta, perquè l'aparició de l'obra de M. Teresa Cabré ha coincidit amb l'augment de projectes de recerca en terminologia, individuals o col·lectius, de caràcter teòric i aplicat, que intenten aprofundir en alguns dels fonaments de la terminologia, revisar-ne l'aparell teòric o metodològic, i aportar aplicacions innovadores des del camp de l'enginyeria lingüística, sobretot. Aquest nou panorama es reproduceix tant en l'àmbit estatal, com a Europa o a Amèrica. Per exemple, el desenvolupament d'aplicacions per a la terminologia ha estat una línia prioritzada en el IV Programa Marc de la Unió Europea. I cal destacar també, en aquest sentit, la proliferació de tesis doctorals lligides o inscrites a les universitats en els darrers anys que tracten aspectes de la terminologia i dels llenguatges d'especialitat.

Per acabar la nostra aportació, ens agradaria fer un raonament explícit sobre l'oportunitat de l'aparició de *La terminologia* en un moment crucial per a la renovació del panorama universitari estatal. Suposem que, quan un autor es planteja fer una obra de síntesi, al costat de consideracions personals i professionals, hi ha una certa intuïció sobre el moment més adequat. Fins a l'any 1993, la formació de terminòlegs a l'Estat Espanyol estava lligada a les institucions públiques o privades que produïen aplicacions terminològiques, o que es responsabilitzaven de la terminologia oficial en el marc dels diversos plans de normalització lingüística de les llengües de l'estat. Fora d'alguna excepció, relacionada amb el contingut d'assignatures més generals o amb algun programa de postgrau, la terminologia no formava part dels plans d'estudis de cap universitat espanyola. La implantació cada vegada més forta de les disciplines aplicades en el món universitari va afavorir que les Escoles Universitàries de Traducció i Interpretació (EUTI) que exis-

tien en aquell moment es transformessin, gràcies a la renovació dels nous plans d'estudis, en Facultats de Traducció i Interpretació, amb la consegüent incorporació de noves disciplines. Així, la terminologia va passar de ser una desconeguda en el panorama universitari a ser considerada una matèria troncal.

Com no podia ser d'altra manera, M. Teresa Cabré va ser cridada, com a especialista, a intervenir també en la planificació de la formació comuna en terminologia per a les noves titulacions de Traducció. Al juny de 1991, sota l'organització de la Universitat de Granada, es va celebrar el primer *Coloquio iberoamericano sobre la enseñanza de la terminología*, que va incloure un seminari sobre el programa troncal dels cursos de terminologia de la llicenciatura de Traducció i Interpretació.³ El llibre ja estava gairebé enllestit i el nou professorat de terminologia es va trobar, de cop i volta, amb una obra fonamental per a la seva autoformació i amb un manual complet per a guiar els nous estudiants a través d'una disciplina que s'havia diversificat molt en els darrers vint-i-cinc anys.

Tot i la proximitat amb l'autora, creiem que la nostra condició de terminòlegs i de professors de la matèria ens permet opinar sobre els valors objectius de *La terminologia. La teoria, els mètodes, les aplicacions*, com a manual universitari i com a obra de referència per a qualsevol persona que vulgui introduir-se de ple en l'estudi d'aquesta matèria. Com que les valoracions de l'obra i del seu impacte són positives, i com que les ressenyes que han precedit aquesta ho són també, li podria semblar a algú que la nostra tasca de ressenyadors és incompleta: no n'hem dit cap mal. Ara per ara no n'hi trobem. Si de cas, per si a la llarga el llibre se'n fes obsolet, convé que tinguem en compte que els professors i els investigadors en terminologia serem els responsables si és que l'hem deixat sol massa temps. Cal, doncs, començar a omplir la nova etapa que hem encetat.

MERCÈ LORENTE I JAUME MARTÍ

CORBERA POU, Jaume: *Parlar bé. Orientacions per a l'ús correcte de la llengua catalana, amb referències especials a les Illes Balears*, Barcelona, Oikos-tau, 1996.

Com deia Toni Artigues fa tretze anys en l'«Improperi» preliminar a la primera versió del *Vocabulari de Barbarismes del Català de Mallorca*: «Jaume Corbera no és gaire distint del seu treball; el seu entestament a servir incontaminat l'ús, el poc ús, del català, la seva fòbia als barbarismes [...], són coneguts, ancestrals i viscerals». Fruit d'aquest entestament és l'obra que comentarem tot seguit, *Parlar bé*, quarta edició, considerablement augmentada i esmenada, d'aquell *Vocabulari* de 1983.

3. *La enseñanza de la terminología. Actas del coloquio iberoamericano sobre la enseñanza de la terminología* (Granada, Universidad de Granada, 1991).

El manual de correcció de barbarismes de Corbera ha estat un autèntic èxit a Mallorca: no passa sovint que un llibre d'aquestes característiques arribi, en tres edicions, a set mil exemplars venuts. És evident que la introducció del català a l'escola hi deu haver tingut qualque cosa a veure.

No és aquesta l'única obra de Corbera dedicada a l'ensenyament de la nostra llengua. Si en la dècada heroica dels anys 70, i quan encara érem estudiants de la «Central», ja col·laborava amb els cursos de català que dirigia l'Elvira Silvestre, darrerament ens ha ofert un excel·lent *Alfa. Mètode d'autocorrecció gramatical assistida* (Palma, 2a. ed., 1995) en col·laboració amb Jaume Morey i Joan Melià.

Parlar bé naix com a intent de millorar el català parlat a Mallorca i és fruit de la memòria de llicenciatura de l'autor, dedicada a l'estudi del procés de castellanització del mallorquí. El llibre consta de dues parts ben definides: la primera és un vocabulari de devers tres mil barbarismes usuals a les Illes Balears (ps. 21-101), la segona ens ofereix diverses explicacions i comentaris a imitació de les *Converses filològiques* de Fabra.

Si els tractats de barbarismes del català a Catalunya es compten per desenes (veg. Joan Solà, *Del català incorrecte al català correcte* (Barcelona, ed. 62, 1977)), l'obra de Jaume Corbera és la primera i l'única aportació a la «depuració» del català balear, i presenta, a més, la novetat de proposar com a mots correctes «les nostres pròpies i autòctones maneres de dir [de les Illes Balears], sense que hi hagi necessitat d'acudir a les dels altres dialectes germans», amb l'objectiu de «reincorporar al nostre parlar aquells vocables o girs característics del català insular, molts pràcticament desconeguts dels parlants actuals en veure's substituïts pels corresponents forasters» (ps. 13-14).

El vocabulari de Corbera, a més d'un útil manual de correcció de mots estrangers, és també una bona contribució a l'estudi de la penetració del castellà en la nostra llengua i alhora una excel·lent mostra del lèxic genuí baleàric.

Com he afirmat en un altre lloc (veg. el meu llibre *Els valencians i la llengua normativa* (Alacant, I. C. Gil-Albert, 1995), ps. 202-203): «un dels llocs comuns de la filologia del Principat de Catalunya» és que «la parla dels valencians es caracteritzaria, enfront de la major puresa de la resta de varietats catalanes, per una «suposada» major i més antiga castellanització». Potser les semblances fonètiques amb el castellà i un cert decalatge en l'obra de depuració de la llengua, molt més primerenca i efectiva en la primera meitat del present segle a Barcelona que a València, són els responsables d'aquesta idea falsa. Seguint aquestes fantasies, enfront de la idea del valencià «acastellanat» i del català de Barcelona «depurat», el baleàric sempre l'havíem vist com la reserva, «incontaminada» gràcies a l'aïllament, on s'hauria conservat quasi intacte el català medieval.

El llibre —i els articles sobre la història de la castellanització lingüística a Mallorca— de Jaume Corbera pot ajudar a esborrar alguns d'aquests prejudicis: totes les varietats del català, i no sols el valencià, han patit la penetració constant i pertinaç del castellà en el darrer mig mil·lenni.

Un aspecte encara sense estudiar és la diversa repartició dels castellanismes en

les diverses regions de la nostra comunitat lingüística. Mots castellans com ara *feo, suelto, enfrente, llama, llamarada, tocineria, gosar* ‘gaudir’, *apetèixer* o *atún* han aconseguit introduir-se en la parla de catalans i mallorquins, però no pas en terres valencianes, on resisteixen incòlumes els genuïns *lleig, solt i menuts, enfront, flama, flamerada, carnisseria, gojar, apetir* o *abellir* i *tonyina*.

L’arplega de Jaume Corbera ens mostra així mateix castellanismes que semblen privatis de Mallorca, com ara: *acontèixer, afeiar, collir* ‘agafar’, *desnú, libre* ‘lliure’, *maís* ‘dacsà, blat de moro’, *munyeca* ‘nina de jugar’, *pinxar, pinxo, pavorera* o *polvorera* ‘cast. *polvareda*’, *regositjo* i *regositjar, gustau? gustes?* ‘en voleu? en vols?’. Ignorem per què l’autor no hi incorpora mots tan típics de Mallorca com *gorrió* ‘teuladí, pardal de teulada’ o *xupar* ‘xuclar’ (en la p. 17 de l’edició de 1983 diu que n’explica els motius en la seva memòria de llicenciatura —inèdita—: potser en una nova edició els podria reproduir).

Pel que fa a l’adaptació fònica del so castellà /X/, a més d’exemples com ara *albaca, marraco, quefe, rifaco, querànio* o *arrocar* —ja estudiats per Joan Veny en la seva ponència al novè col·loqui de l’AILLC, Alacant 1991—, Corbera ens en forneix casos no coneguts fins ara com *bucarró* ‘bujarró’, *clavica* ‘clavilla, quergó ‘màrrega’ o *quinete* ‘genet’.

Una vitalitat especial mostra a Mallorca el sufix castellà *-illo*: *corrillo* ‘al·lot’, cast. ‘*curro*’, *dinarillo, soparillo, cremadillo, quadrilla, cordoncillo, joanillo* ‘casta de raïm’, *pendillo* (en la locució *prendre es pendillo* ‘anar-se’n’, adaptació del cast. *tomar el pendil* ‘marcharse o ausentarse’). El sufix *-ear* es manté sense adaptar: *rodear, estropear, torear*. Sorprenen manlleus tan crus com ara *marco, besso, banyo* o *bolado* ‘sucresponjat’; o *tracto* ‘tracte’ i *aguanto* ‘aguant’. *Fer-se* (o *prendre*) *bandigo* ‘fer campana’ ‘desaparèixer’ (p. 87), més que no pas adaptació de *bandido*, com voldria el DCVB, sembla el castellà *baldio* ‘sense treballar; sense ofici’. L’eivissenc *escalebro* ‘grètol, bram’ és adaptació del cast. *descalabro* (veg. Enric Ribas, *Aportació pitiüsa al DCVB* (Eivissa, 1991), p. 78).

Segurament Jaume Corbera els considerarà integrats i admesos en el català de Mallorca, però caldria vigilar i evitar de substituir un barbarisme per un altre, en casos com els següents. Per a depurar *catxarro* es proposa *trasto*; *aletargat* és corregit com a «ensopit, *enxotxat*», derivat aquest darrer del cast. *xotxo*, que Corbera mateix tradueix com a ‘aturat’; en comptes de *pirueta* caldria dir-ne «*títtera*; cabriola», adaptació del cast. *títtere*; *apaciguar* s’hauria de substituir per «pacificar, *apassivar*, posar pau» (caldrà afegir-hi *apaigavar* i eliminar *apassivar*, senzilla adaptació del cast. *apaci(g)uar*); *visllumbrar* s’hauria de corregir com a «*colombrar*, entreveure, judicar (men.)», on *colombrar* és mínima adaptació del cast. *columbrar*...

Si la faenada de triar devers tres mil mots d’origen foraster en el parlar de les Illes Balears ja és ben meritòria, més valuosa, complicada i costosa és encara la tasca de cercar-hi els equivalents genuïns i vius en la parla popular illenca. Corbera s’hi ha abocat amb apassionament i amb la saviesa que fructifica després de lustres d’estudi pregon del seu mallorquí, del qual és un dels principals coneixedors.

Aprofitant a fons els tresors que ens han llegat el manacorí Alcover i el ciuta-

dellenc Moll, les seves propostes lexicals es caracteritzen per la precisió, el bon gust i l'abundor. Sap combinar habitualment i en dosis adequades els mots locals i els més comuns, com ens mostren els exemples que transcriu tot seguit. *Agui-naldo* «alegrança, present, es agatges de Nadal», *bulla* «gresca, alulea, bugiote, trull», *botxinxe* «enforinyall, xibiú», *abogat* «misser, advocat», *abraç* «abraçada, aferrada», *apressurar-se* «fer via, apressar-se», *assustar* «esglaiar, astorar, espantar, regirar», *pato* «ànnera, àneda», *rana* «granot, granota», *servilleta* «torcaboques, tovalló (men., eiv.)», *aplauso* «aplaudiment, mamballetes».

En alguns casos, a més dels mots vius a les Balears (com hem vist ja en alguns dels exemples anteriors, assenyala els mots peculiars de Menorca i d'Eivissa), l'autor introdueix —separant-los mitjançant punt i coma— d'altres sinònims, «cultes o literaris» (p. 15), o propis d'altres parlars catalans. Vegem-ne qualche exemple: *ciervo* «cero; cérvol», *aixexino* «aixeixí, aixixí; assassí», *honda* «passetja; fona» (convindria afegir-hi la variant més general *bassetja*), *parrilla* «(es)grelles, (es)grilles (eiv.); graelles». Sóc de parer que Corbera hauria d'haver fet més ús d'aquest darrer recurs, que permet donar a conèixer les variants més comunes i pròpies de l'estàndard a cercles més amplis de parlants. Pense que hauria convingut afegir el mot general en desenes de casos, entre els quals n'esmentaré qualcun. En *Andamio* «bastiment, bastimenta, armada (men.)» caldria afegir la *bastida* de catalans i valencians; en *oso* «onso» afegir el comú *ós*; en *tropessar* «sopegar, travellar, enxivancar (eiv.)» incorporar l'estàndard *ensopegar*; en *arrastrar* «rossegar» el general *arrossegar*; en *bissiesto* «beixest» la variant més comuna *bixest*; a les nombrosíssimes variants aplegades sota *columpiar* caldria afegir *gronxar*; en *cuco* «bres» manca *bressol*; en *cavalgata* «colcada, covalcada» caldria substituir aquest darrer per *cavalcada*.

Especialment compromeses en els treballs lexicogràfiques són les marques indicadores de registres lingüístics. Jaume Corbera, a banda d'algun cas esporàdic de referències al «parlar de les famílies nobles» —veg. *senyor-avi*, s.v. *abuelo*—, només n'usa dues: *a) mall.* 'mallorquí', que no s'oposa a les marques geolectals *men.* i *eiv.* ('menorquí' i 'eivissenc') sinó que s'empra per a indicar pronúncies populars de l'illa gran, com ara *plaja* 'platja', *sainar* 'sagnar', *dobbers* 'doblers'; i *b) vulg.*, que segons ell significa *vulgarment*, però que el lector no pot evitar d'interpretar com a 'forma vulgar', que em sembla que no és ben bé el mateix.

Empra la marca *vulg(arment)* en casos puntuals com ara *mabre* 'marbre', *virell* 'bidell', *alagroc* 'aladroc' o *galze* 'calze', i per a descriure —i possiblement animar a evitar— els tres fenòmens fonètics següents: *a)* les assimilacions de la vocal neutra àtona final de mot a la *o* tònica, en casos com *onclo*, *homo*, *rotlo* i *mostro* 'monstre'; *b)* l'elisió de la *s* sonora intervocàlica en *roella* 'rosella', *refuar* 'refusar' i *raboa* 'rabosa' (però en el cas de *caera* 'casera, buc d'abelles' empra la marca *mall.* i tradueix *mendruogo* com a *roegó*); i *c)* la iodització, en casos com ara *trui* 'trull', *clavia* 'clavilla' (però no en el cas de *lletnia*). Si en els dos primers casos coincidisc plenament amb Corbera, en el darrer cas no crec que siga encertat qualificar de *vulgar* una pronúncia recialla d'una distinció (*yl/ll*) segurament general en el català dels

orígens i que estigué a punt d'ésser incorporada per Fabra a la llengua comuna. Fins i tot sembla més indulgent la proposta timorata de l'IEC (*Estàndard oral*, fonètica, p. 18): «admissible en l'àmbit general, però només en el registre informal».

Les «Explicacions i comentaris» de la segona part del llibre *Parlar bé* constitueixen sense dubte l'aportació més original i valuosa de Jaume Corbera. Hi destacaria especialment quatre estudis. En primer lloc, l'aprofundit treball sobre «L'enunciat de les hores en català» (ps. 106-114), on, amb l'ajut de materials facilitats per Joan Alegret, traça encertadament i per primera volta l'evolució de les indicacions horàries —els quarts i les mitges— en català. En el capítol titulat «Modismes amb *fer* o *pegar*» (p. 123) trobareu un llistat completíssim dels modismes que el català construeix amb *fer* en contrast amb els castellans amb *dar*, amb notes sobre l'ús de *pegar*, ben vitenc en balear i en valencià. Bona intuïció i sensibilitat per als matisos sintàctics i semàntics es troben en l'excel·lent treball sobre «*Res, gens, cap*» (ps. 145-150). I finalment, en l'apartat dedicat a «*Com* i *com a*», en col·laboració amb J. Melià i J. Morey, trobareu dades valuoses sobre l'ús de *com a* comparatiu i aproximatiu en mallorquí.

En conclusió, podem dir que *Parlar bé* de Jaume Corbera Pou és una excel·lent aportació a la filologia catalana. Amb l'esperança d'evitar que, a causa de la seva aparença de treball escolar, passe desapercebut als catalanòfils, hem escrit aquestes modestes notes.

JORDI COLOMINA I CASTANYER

ESTELRICH, Joan: *Entre la vida i els llibres*, pròleg d'Isabel Graña, Barcelona / Palma de Mallorca, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996 («Biblioteca Marian Aguiló», 20).

Amb motiu del centenari del naixement de Joan Estelrich i Artigues (Felanitx 1896 - París 1958), s'ha reeditat un dels seus reculls assagístics més importants, *Entre la vida i els llibres* (1926). Isabel Graña hi constata al pròleg l'absència de treballs rigorosos entorn de l'intel·lectual mallorquí i la desconeixença de moltes dades de la seva biografia i de la seva personalitat. Per això, l'estudi introductori d'aquest volum és d'un gran interès, ja que compleix la funció de clarificar i d'ordenar les informacions que diversos autors havien donat sobre Joan Estelrich, alhora que n'aporta de noves, fruit d'una rigorosa recerca.

Aquesta reedició d'*Entre la vida i els llibres* reproduceix en forma facsímil la primera de 1926, apareguda a la col·lecció «El ram d'olivera» de la Llibreria Catalònia. Joan Estelrich justifica el títol del recull tot adduint l'estreta relació que, per a ell, hi ha entre la literatura i la vida: «en els llibres, i concretament en els autors de què parlo aquí, he copsat la més intensa vida. Per comptes d'eixarrear-me, els llibres han excitat en mi l'impuls vital i el desig d'acció» (p. 10). Efectivament,

el desig d'acció, i sobretot d'incidència en el terreny cultural, va caracteritzar tota l'existència d'Estelrich.

Es tracta d'un recull de treballs sobre escriptors estrangers, amb l'excepció de Joan Maragall, que ja havien aparegut en indrets diversos. En realitat, *Entre la vida i els llibres* havia d'esser el volum quart d'un projecte d'obres completes que no va arribar a dur-se a terme. Com Joan Estelrich explica al pròleg «Al lector», es tracta d'assaigs «escrits sempre algun temps després de les lectures corresponents, en circumstàncies diverses i per sol·licitacions banals: el compromís d'una conferència, la prometença d'articles a una revista, el deure d'una presentació» (p. 11). A més, cada un dels sis estudis que el formen va precedir d'unes interessants notes —«uns advertiments que vénen a ésser confessions» (p. 12)—, en què l'autor ens narra les circumstàncies que originaren el treball en qüestió.

Els assaigs continguts a *Entre la vida i els llibres* s'inscriuen plenament en el marc estètic i ideològic noucentista. Tot i això, la figura de Joan Maragall es converteix en el denominador comú de tots aquests treballs, que versen sobre uns escriptors la majoria dels quals es poden situar entorn de l'estètica i del pensament romàntics. Es tracta d'una admiració paradoxal envers l'autor de *Nausica*, perquè, si bé li reconeix un alt valor artístic i intel·lectual, també s'oposa absolutament als seus plantejaments estètics. Al pròleg, Estelrich constata aquest fet, tot fent paleses les divergències que separen un intel·lectual noucentista com ell del poeta modernista: «Sincerament, no em creia pas haver-me retut fins a tal punt al seu encís. Si m'examino la consciència literària, procurant deseixir-me de tota prevenció, adverteixo en mi una oposició total al temperament i a la ideologia d'aquell il·luminat». No obstant això, reconeix que en Maragall hi ha «un esperit autèntic» (p. 14) i que els seus errors «tenen més interès que els encerts d'altra gent» (p. 15).

L'esperit noucentista domina la interpretació dels diversos treballs arreplegats a *Entre la vida i els llibres*. El primer, «Els pensaments dominants en la lírica de Giacomo Leopardi», és un assaig sobre alguns aspectes de l'obra del poeta italià, un text que l'autor titlla de «gairebé pueril» (p. 19). Estelrich ens dona, primerament, una visió general de la seva biografia i del seu pensament i després passa a comentar alguns dels poemes més importants. L'esperit noucentista d'Estelrich s'observa quan posa en relleu dos fets del poeta de Recanati: el nacionalisme, que el portà a acollir amb entusiasme l'ideal de la unitat italiana, i la voluntat clàssica, que es tradueix en un rigorós treball del llenguatge.

«Sören Kierkegaard», el segon estudi recollit a *Entre la vida i els llibres*, per l'extensió i per la profunditat, podria constituir un llibre a part. De fet, havia d'aparèixer a Publicacions de «La Revista», però finalment va sortir a la llum en forma d'articles. Està dividit en dues parts: «Sören Kierkegaard, el més infeliç» i «Kierkegaard i el pensament nòrdic». La primera és un recorregut, amb caràcter de síntesi, per la biografia i el pensament del filòsof i escriptor danès. Estelrich hi esbrina la relació entre els elements psicològics i biogràfics, que el portaren a la solitud absoluta a causa del seu ideal de vida interna, i la seva filosofia. Idees com les del

«salt en la buidor», la figura del «seductor» i la relació d'aquesta amb el Don Joan de Mozart, el caràcter individual de la moralitat, la paradoxa o la seva concepció ideal del cristianisme són explicades pel nostre assagista, més que amb la precisió del filòsof, amb la gràcia del literat. Estelrich també constata les contradiccions del pensador danès i acaba aquesta primera part amb un capítol en què oposa l'esperit nòrdic —tan car als modernistes— a l'esperit meridional —o mediterrani, reivindicat pels noucentistes—: «Un grec presocràtic hauria considerat Kierkegaard, com un home supersticiós, ple d'absurditats; no li hauria estat comprensible la possibilitat tan sols de subordinar la raó a la creença» (p. 169). La segona part, «Kierkegaard i el pensament nòrdic», resulta més interessant atès que el relaciona i el compara amb altres pensadors nòrdics i amb escriptors posteriors, com Ibsen i Unamuno.

L'origen de «Joan Maragall, representatiu» són unes conferències llegides l'any 1921, que foren l'origen d'alguns articles publicats a l'estranger. Maragall és, segons Joan Estelrich, «La figura, més noble i representativa ensems, del nostre ressorgiment, en els primers anys d'aquest segle» (p. 221). L'escriptor de Felanitx valora el poeta barceloní sobretot pels aspectes de la seva poesia que tenen un major contacte amb la formació de l'esperit civil català: l'haver sabut trobar en la tradició l'esperit del nostre poble, haver sabut comunicar l'entusiasme cívic, la identificació entre llengua i nació, la catalanitat, etc. Estelrich deixa constància de les divergències —que són essencialment les directrius noucentistes— que el separen del gran poeta català: «Reclòs dins el seu anti-intel·lectualisme, només veia en el llenguatge el fet sentimental popular, i l'eclosió, per a l'artista, d'una llibertat poètica, és a dir, creadora, religiosa, divina. Volia ignorar dins la seva teoria —inútilment per cert— que el llenguatge és també instrument de llibertat ciutadana» (ps. 232-233); «Místic com era, Maragall no volia comprendre que l'art és també tècnica, habilitat dificultosa i ruda que actua damunt la rebel·lió del lèxic, damunt la resistència de la paraula en brut» (ps. 246-247). Tot i aquestes diferències, reconeix el caràcter genial del poeta, però deixa constància que es tracta d'un solitari que no va tenir ni un sol deixeble. El posicionament noucentista infon tota la interpretació que Joan Estelrich elabora entorn de l'obra de Maragall.

Cal relacionar el quart assaig recollit a *Entre la vida i els llibres*, «Charloun Rieu o el poeta natural», amb els lligams entre molts dels escriptors de l'Escola Mallorquina (sobretot Maria Antònia Salvà i Guillem Colom) i la poesia provençal. Aquest és, sens dubte, el treball d'un caràcter més «polític» de tot el volum, atès que Estelrich fa una valoració que va més enllà de l'obra d'aquest autor —presentat, al capdavant, com un poeta popular— i ateny l'evolució del felibritge d'ençà de Mistral. Precisament, els critica haver-se quedat reduïts a uns àmbits col·loquials i folklòrics, ruralistes, subordinats a la cultura francesa, sense donar la passa definitiva cap a la modernització i la normalització culturals, tot creant —com han fet els noucentistes— institucions encarregades de dur-les endavant.

Amb «Josep Conrad» Joan Estelrich es troba davant un interessant problema

lingüístic i ideològic, ja que es tracta d'un escriptor ucraïnès que va escriure la seva obra en una llengua estrangera, l'anglès, tot i les dificultats que tenia en el domini d'aquest idioma. Evidentment, Conrad no és l'exemple més adient per a una literatura que cerca l'autonomia respecte de la llengua de l'estat. Això no obstant, el nostre assagista sap trobar en aquest novel·lista alguns trets que l'apropen al noucentisme: «la submissió al deure, l'eficàcia en l'acció, l'ordre i la disciplina» (p. 298). Estelrich també ens descriu el món narratiu de Conrad, tot incidint en dos aspectes: els personatges, que es converteixen en herois a contracor, i la recerca d'una certa complexitat tècnica.

Finalment, a «Jules Romains a Barcelona» tornam a trobar una interpretació de l'escriptor estudiat des d'un punt de vista clarament noucentista. *L'unanimité*, com a moviment artístic que prenia per objecte la vida col·lectiva, és equiparat per Joan Estelrich al *civilisme* noucentista, amb punts de contacte també amb el classicisme i l'arbitrarisme. Sobretot, hi ha una coincidència entre Jules Romains i l'estètica noucentista en els conceptes d'elaboració i de feina ben feta: «La seva art, doncs, és la més oposada a l'art del poeta natural, a l'art de la "paraula viva". Jules Romains no s'abandona mai a la inspiració; ans bé, la regeix sempre. No es deixa dominar mai pels mots; més aviat, els tria i els compon a son albir» (ps. 325-326). Tot i això, pel que hi ha d'esperit cívic en ambdós autors, el relaciona amb Maragall, juntament amb Josep M. López-Picó i Raimon Casellas. Igualment, l'humorisme en la novel·lística de Romains és interpretat com la superació del determinisme, és a dir: «el triomf de l'esperit sobre la matèria, del lliure albir sobre el determinisme que ens sotja» (p. 331). Basta recordar que l'opció d'una narrativa basada en un humorisme civilitzat era benvista pels noucentistes i que el 1908, a l'article «Amb motiu d'una novel·la», Josep Carner presentava la novel·la satírica com a únic model novel·lístic aplicable a la societat catalana, aleshores en vies de normalització.

Potser amb el pas dels anys aquests estudis de Joan Estelrich han perdut l'interès que tingueren en el moment d'aparició, atès que la bibliografia sobre aquests autors s'ha enriquit considerablement. Tot i això, aquest llibre ha de considerar-se una peça molt important de l'assagisme noucentista. Per això, la publicació d'*Entre la vida i els llibres* hauria d'esser la primera pedra de la recuperació de Joan Estelrich, un dels intel·lectuals mallorquins més interessants.

PERE ROSSELLÓ BOVER

JUNGBLUTH, Konstanze: *Die Tradition der Familienbücher. Das Katalanische während der «Decadència»*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1996.

Els anomenats *llibres de família* responen a una tradició més o menys estesa a Europa, que a Catalunya tingueren també una bona representació sobretot als segles XVIII i XIX. Precisament en els darrers anys n'hem vist publicades unes bones

mostres: Josep Moran, *Un document familiar català del segle XVIII. Transcripció i comentari lingüístic*, dins «Llengua & Literatura», núm. 2 (1987), ps. 295-319; Coloma Lleal, *El «Llibre de polítigas» de Janet Lleal i altres textos familiars*, Badalona, Promociones y Publicaciones Universitarias, 1993.

L'obra de Konstanze Jungbluth que presentem, tesi doctoral presentada a la universitat de Tübingen, segurament és l'estudi més modern i complet que tenim sobre el tema.

Aquest gènere es pot dir que comença a manifestar-se a Itàlia amb els *libri di famiglia*, en els segles XI-XV, que es trasplanten a França al segle XVII amb el nom de *livres de raison* i als segles XVIII i XIX a Catalunya com a *llibres de família*. Tenen per finalitat d'anotar-hi, amb un caràcter miscel·lani, les dates de casament, naixements, defuncions i altres efemèrides dels membres de la família, així com llistes d'objectes, factures, memòries i altres observacions quotidianes que poden interessar els familiars i els seus hereus.

Aquests documents, malgrat llur contingut simple i modest i la rudesia amb què l'expressen, ben propi del registre oral, tenen un gran interès històric i sociològic per al coneixement detallat de la vida del seu temps. I encara tenen més interès lingüístic, per la frescor i espontaneïtat de la llengua emprada.

Pel que fa al català particularment, els *llibres de família* són un innegable i notable testimoniatge de la continuïtat de l'ús de la llengua, fins i tot durant el període anomenat *Decadència*. Revelen que decadència literària, als segles XVIII i XIX, no significa de cap manera a Catalunya decadència lingüística.

L'obra de K. Jungbluth situa històricament els *llibres de família* i descriu els tres textos catalans escollits com a mostra del gènere: 1) la *Libreta de memorias* de Juan Batista Sariñana, nascut a Llançà el 1818, que comprèn els anys 1886-1902, i dóna un especial relleu a unes *Notas del tems*; 2) les *Memòries d'un pagès* de Sebastià Casanovas, nascut a Sant Pere Pescador el 1710 i mort el 1767; 3) finalment, els *Successos de Barcelona*, text anònim del segle XIX.

Un cop feta la descripció detallada d'aquests textos, l'autora ofereix l'estudi lingüístic global de tots tres, que, malgrat un revestiment ortogràfic caòtic, propi de l'època, fan veure la plena vigència de l'ús de la llengua catalana en un temps en què les circumstàncies històriques, polítiques i culturals no eren gens favorables a deixar-la sobreviure.

Ens mancava un bon coneixement del nivell estàndard i col·loquial de la llengua en aquest llarg període. El llibre de K. Jungbluth ens hi introdueix plenament.

JORDI BRUGUERA

MIRALLES I MONSERRAT, Joan: *Onomàstica i literatura*, Barcelona / Palma de Mallorca Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Universitat de les Illes Balears, 1996 («Biblioteca Miquel dels Sants Oliver», 5).

L'autor, filòleg i lingüista ben acreditat, catedràtic a la Universitat de les Illes Balears, ens ofereix en aquest volum una sèrie d'articles dedicats a la seva vila natal, que ell tan bé coneix, i que són ben representatius de la cultura autòctona mallorquina. La primera part és dedicada als noms propis, que són els que comentarem preferentment. En primer lloc, els llinatges; es tracta d'un article precís sobre l'origen lingüístic dels cognoms actuals montuïrencs, a través del qual podem observar tots els elements compositius històrics d'aquesta vila: no solament de caràcter diatòpic, és a dir, toponímic o geogràfic (*Barceló, Cerdà, Miralles* o *Roselló*), sinó també diastràtic, tant pel que fa als oficis (*Ballester, Ferrer*), com també de les diverses procedències lingüístiques, que ultra les romàniques, n'inclou també de germàniques, com és el cas de *Gomila* i *Gelabert*, o àrabs en cognoms com *Mesquida*. Més relacionats amb la psicologia i amb la creativitat popular (pròxims, doncs, a la literatura) són els malnoms o renoms, és a dir, els noms extralegals, ben corrents en el món tradicional, que ara van caient en desús, els quals són tractats seguidament: Miralles fa un estudi molt complet dels malnoms de Montuïri, basat en unes dades de base molt completes i variades, que constituï part de la seva tesi de llicenciatura, dedicada a l'onomàstica montuïrenca. L'interès del repertori i de l'anàlisi lingüística, semàntica i sintàctica, fa que aquest estudi esdevingui modèlic i que el seu interès depassi el de la vila d'origen i fins i tot de Mallorca. Cal dir que no es limita als renoms que Miralles ha pogut recollir directament en la recerca oral (de què és un gran especialista), sinó que també aporta els històrics que ha aplegat en la recerca documental dels rics arxius montuïrencs, des del segle XIV, ço que incrementa més el seu interès.

L'article dedicat a l'etimologia i l'evolució del topònim major de la població, Montuïri, també és ben interessant, fins i tot metodològicament i des del punt de vista de la historiografia i de la història lingüística. L'autor recull les nombroses interpretacions etimològiques precedents d'aquest topònim, les quals remunten almenys al període de la Il·lustració, al segle XVIII, quan la lingüística encara no havia esdevingut una ciència, és a dir, quan no es coneixia encara la regularitat dels canvis fonètics. Descriu, doncs, aquestes interpretacions, que avui ens poden semblar ingènues, però que són ben representatives dels interessos culturals i erudits pretèrits, i passa després a les propostes més científiques, però no sempre satisfactòries, començant per mossèn Alcover i fins a Coromines, el qual proposa un ètim llatí MONTORIUM, i una evolució influïda per la fonètica àrab, però sense tenir en compte la forma més antiga documentada, *ontueri*. Per aquest motiu, Miralles proposa un ètim *MONTUARIU 'monticle', que hauria tingut una solució paral·lela a SANCTUARIU > *Santuèri* > *Santuïri* de Felanitx, la qual, a causa del fenomen fonètic de la imela de l'àrab parlat pels moros mallorquins, es transformaria en MONTUERI o MUNTUERI (o, fins i tot, en MONTUÏRI o MUNTUÏRI) (p. 44). Nosaltres ens adherim a aquesta proposta i afegim que el pas de *Montuèri* a *Montuïri* es pot explicar bé des del punt de vista fonètic per metafoia de la -i final semblant al cas de *cementeri* > *cementiri*, *monasteri* > *monestir*, *salteri* > *saltiri* o *bèstia* > *bístia(a)*.

A més d'aquests articles dedicats a l'onomàstica, que bé podem considerar com a «poesia fòssil», tenint en compte que els noms propis nostres tradicionals posseeixen un valor estètic considerable, Miralles dedica els capítols següents a la literatura montuïrenca, sota els epígrafs «literatura popular» i «història de la literatura». El primer d'aquests es refereix als glosadors i particularment als glosadors montuïrencs, dels quals fa una història molt documentada; seguidament tracta uns glosats basats en fets concrets molt famosos, que han esdevingut llegendaris: «Els dragons de Son Vaquer» i «L'assassinat de Puig Moltó», i acaba amb l'edició d'una obra de teatre popular, *Sant Antoni al viu*, el text de la qual ha pogut ésser recuperat.

El darrer dels capítols esmentats és compost per diversos treballs dedicats a sengles autors literaris que han tingut relació amb Montuïri: Miquel Socias de Tagamanent (Tagamanent: un altre llinatge montuïrenc històric, sembla que ara ja extingit), poeta del segle XVIII; Josep Carner, que tingué una relació afectiva en aquesta vila; i Pere Capellà i Roca, autor teatral i poeta popular.

I no podem acabar aquestes línies sense referir-nos a l'excel·lent pròleg d'Isidor Marí, el qual ressalta el valor estètic i humà d'aquesta literatura tradicional, que contrasta amb la vulgaritat i l'adotzenament d'alguns ambients ciutadans 'moderns' que han anat sorgint a redós de l'expansió recent del turisme de masses.

JOSEP MORAN

MOLAS, Joaquim: *Obra Crítica/1*, Barcelona, Edicions 62, 1995 («Clàssics Catalans del Segle XX»).

D'acord amb un criteri comunament admès, la col·lecció, ambiciosa i programàtica, «Clàssics Catalans del Segle XX», de les Edicions 62, havia anat publicant obres que, molt convencionalment, és costum anomenar de «creació». Textos poètics, narratius, dramàtics i d'assaig *lato sensu*, la majoria dels quals, d'una qualitat fora de dubte, han contribuït a consolidar una plataforma de les més eficaces per accedir a part substancial de la millor literatura catalana d'aquest segle.

No ha estat, tanmateix, fins trenta anys després de l'inici de la col·lecció que aquesta s'ha obert a una producció crítica, entenent per tal la que, tot i no ser menys «creativa» i fins i tot imaginativa que l'altra, defuig els procediments propis de la ficció i de la no referencialitat i se centra, amb voluntat analítica i explicativa, en les obres pròpies de la literatura primària.

Només subsidiàriament havia acollit fins ara «Clàssics Catalans del Segle XX» papers altres que els d'aquesta literatura de primera instància, i encara perquè eren vistos en certa manera com a complements secundaris d'aquests dos monuments imposants que són la poesia d'un Riba i la d'un Foix.

La inclusió, doncs, amb tots els honors, dins aquest panteó, de l'obra d'un

lector, d'un gran i empedreït lector, ha de ser motiu de satisfacció per a tothom qui, estalvi de creences demiúrgiques sobre el més que relatiu concepte d'autor, sàpiga coses tan elementals com ara que aquest i el seu producte no són res sense el lector i la seva crítica, i que els fets primaris de literatura, privats de la interpretació i valoració que se'n fa des de la crítica i la historiografia literàries, són tan vacus com aquells fets polítics, econòmics, socials, etc., que, tot i haver-se esdevingut realment, han restat ignots als historiadors.

És simptomàtic, llavors, i de franca justícia, que l'obra de lector incorporada entre els clàssics de la literatura catalana d'aquest segle hagi estat la de Joaquim Molas, que és qui, talment com el lingüista enfrontat a un llenguatge natural en ple funcionament però mancat de codificació, n'ha bastit en certa manera la gramàtica.

Una gramàtica no pas exempta d'excepcions, no pas immune a objeccions de més o menys gruix, però sistema vertebrador al cap i a la fi, intel·lectualment aclaridor i metodològicament productiu, que Molas ha hagut de bastir, com no s'està de confessar ell mateix (p. 255), enmig d'una enorme dispersió personal i d'unes precaritats objectives que sovint l'han dut —i en això no és pas l'únic en aquest país— a fer d'allò que vulgarment se'n diu un «tafaforats».

Posat, doncs, a fixar en fulls d'obra completa allò que vol que se salvi d'un flux incessant de papers en suport més o menys efímer, de tantes paraules escampades al vent de les aules acadèmiques, de tot d'al·locucions vàries i d'amicals converses, Molas ha distribuït la seva producció en tres volums d'estructuració aproximadament bímembre. Ha d'aplegar l'un els treballs més *ad usum Universitatis collegarum*, és a dir, els pròpiament filològics i de reflexió sobre història literària; i l'altre, els textos de caire més assagístic i, també, memorialístic, o sigui, els més susceptibles de ser llegits en tant que literatura primària per un públic més ampli.

El primer de tots tres, que és el que aquí ressenyem perquè és aquell de què ja disposem, engloba, d'una banda, sota el títol *Materials i propostes*, tot de papers d'origen circumstancial que, en termes més o menys deliberats, reflecteixen inequívocament el compromís de l'autor amb la poètica del que per aquests topants, amb forçat eufemisme, va ser conegut amb el nom de «realisme històric»; d'altra banda, amb la denominació *Usos de la realitat*, hi trobem estudis sorgits de motivacions més acadèmiques que no pas els anteriors i, doncs, amb més d'erudició solvent i menys de vindicació programàtica (en aquest sentit, basta confrontar les pàgines respectivament dedicades als únics autors «repetits» en ambdós blocs o períodes: Salvat-Papasseit i Josep Pla).

Dins el primer d'aquests grans apartats destaca la monografia, tan innovadora en el seu moment, sobre «La literatura de postguerra», la lectura de la qual convé acompanyar, avui potser més que mai, amb la dels contrapunts que, sota el títol de *L'exploració d'illes conegudes*, li dedicà coetàniament Pere Calders a «Serra d'Or» durant el segon semestre del 1966.

No menys interessants són els textos que segueixen; tant, com perquè alguns hagin perdut el caràcter instrumental primigeni i revesteixin ja a hores d'ara un

valor objectual per si mateixos (talment, posem per cas, l'«Ensayo de estética a manera de prólogo» d'Ortega, que, si avui ens importa, és per allò que té de valor teòric, al marge que originàriament anés adreçat, en tant que pròleg, a presentar el llibre de poesies de J. Moreno Villa *El Pasajero* i a fressar-ne la lectura); altrament, els qui proposen la revisió d'algun autor ja llavors en vies de convertir-se en clàssic (com ara els referits a Pere Quart i Salvador Espriu, juntament amb Josep Carner, el cas més clar), alternen amb els que aposten, programàticament, per escriptors llavors encara incipients (com s'esdevenia amb Baltasar Porcel i amb Benet i Jornet).

Els «Dos inventaris amb cua», com són aquí batejats, corresponents a les crítiques de la producció literària dels anys 1962 i 1963, permeten de retrobar-nos amb un gènere, el de la ressenya miscel·lània, del qual són aquestes unes mostres tan primerenques com incisives.

I, encara, si el palimpsest constituït per «La novel·la de postguerra» és un bon intent d'exemplificació de la premissa que l'obra literària cal concebre-la alhora com a construcció literària i com a producte històric, l'article en tants sentits fundacional sobre «El Modernisme i les seves tensions» il·lustra a bastament la receptivitat d'aquells anys seixanta envers la proposta de Hauser d'aplicar el mètode sociològic a la comprensió de l'art i la literatura.

El segon bloc del llibre és integrat per un seguit de brillants exercicis de reconstrucció criticohistòrica, a l'entorn d'obres compreses dins l'ampli ventall que abasta des de la Renaixença fins a l'Avantguarda.

Reconstrucció de fonts (o «crítica hidràulica», segons la gracieta que prodigava un trist bufó que titllava Molas de «dogmàtic») en el cas de *La Pàtria* d'Aribau; reconstrucció de la dialèctica entre uns condicionaments estructurals de gènere —els propis del poema llarg— i uns imperatius ideològics molt del seu temps, a propòsit de Verdager; reconstrucció, amb aportació textual inclosa, dels precedents primerencs, per bé que ja força indicatius, de la dilatada trajectòria poètica de Riba.

I, en sentit anàleg però a l'inrevés, deconstrucció del procés constructiu desplegat de manera recurrent per Pla sobre el manuscrit originari del *Quadern gris*; o desmuntatge dels mitemes subjacents al cicle de Bearn de Villalonga; i bastiment d'una lectura singular enfrontada amb el ròssec d'una recepció negativa i gens comprensiva que s'havia fet de *Gertrudis* de Foix. Per acabar amb un replantejament del gènere memorístic a partir de la proposta sincrètica i alhora infractora que d'aquest comporta la *Vida Secreta* de Salvador Dalí, esdevingut cada cop més als nostres ulls un gran escriptor gràcies precisament a l'exegesi que ha sabut fer-ne Molas.

D'altra banda, els textos, com s'afanya a advertir-nos l'autor, han estat «reproduïts tal com van veure la llum per primer cop» (p. 255), i ell només els hauria «pentinat estilísticament» (p. 256). És aquest un criteri legítim i del tot respectable, de caire testimonialista, i que certament, com apunta el mateix Molas, permet de conservar «el perfum del document» (p. 13).

Això és així, posem per cas, quan manté la perifrasa «les envestides de l'exte-

rior» (p. 71), amb què al·ludia, tot eludint-la, a la censura dictatorial d'aquell moment; o quan no s'està de deixar tal qual, a manera potser d'expiació retrospectiva, asseveracions apocalíptiques del tipus «el desenrotllament progressiu de la TV no sols va ferir de mort el cinema, sinó que donà el cop de gràcia al teatre» (p. 29), les quals, vistes des d'avui dia, s'han demostrat absolutament derisòries, però que s'encastaven en les temences de gran part de la intel·lectualitat més conscient d'aquells desbordats anys seixanta.

En virtut d'aquest criteri, tanmateix, no sembla ja tan oportú de respectar referències purament circumstancials al lloc on estava destinat a aparèixer d'antuvi el text en qüestió (segons és el cas de l'estudi sobre *Bearn*, amb mencions a hores d'ara innecessàries i fins desorientadores al volum que originàriament prologava, ps. 404 i 410).

I resulta ja del tot improcedent l'aplicació del tal criteri quan allò que fa possible és l'omissió d'aportacions bibliogràfiques posteriors (cert que en escriure l'estudi sobre el *Quadern gris*, el 1984, no hi ha encara «cap edició catalana en volum» de *La Vall de Josafat*, p. 371, però va passar a haver-n'hi una el 1987, i no costava pas tant el 1995 d'actualitzar la referència), o bé quan contribueix a perpetuar errors conceptuals (com quan, a desgrat dels estudis que han anat apareixent sobre el tema, continua equiparant reductivament la problemàtica biogràfica i intel·lectual d'un Hortensi Güell amb la d'un Antoni Isern, p. 246).

En qualsevol cas, són aquestes les excepcions possiblement inevitables d'una regla que, per dir-ho amb paraules de Modest Prats («El Temps», núm. 631 (22-VII-1996), p. 70), «en el terreny de la història de la literatura ha marcat camins, ha creat una manera de fer», independentment que s'hi estigui «d'acord o no».

Ara només cal esperar la pròxima publicació dels dos volums restants; només així, tenint a l'abast la lectura més conseqüent que s'ha fet de la literatura catalana del XIX i del XX, serà factible que els historiadors del XXI la superin per vehicular-ne una altra a l'altura dels requeriments i de les expectatives de llur època.

JOSEP MURGADES

MORELL I MONTADI, Carme: *El teatre de Serafi Pitarra: entre el mite i la realitat*, Barcelona, Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995 («Textos i Estudis de Cultura Catalana», 39).

El llibre de Carme Morell, fet amb rigor, molta paciència i coneixement de causa, és, ara per ara, la millor contribució que tenim sobre el teatre de Serafi Pitarra i la seva època. És una mostra més de la renovació a què està sotmesa la historiografia teatral catalana, molt necessitada de manuals i monografies renovadores. Al fil de la lectura d'aquest estudi volia plantejar en aquesta nota un parell de qüestions que no afecten la solidesa i el gruix de la seva recerca, però sí que te-

nen la intenció d'apuntalar l'edifici bibliogràfic en el qual basa la seva recerca. Es-tretament vinculat a aquest fi, m'hauria agradat que el llibre anés acompanyat d'una bibliografia i d'un repertori d'obres impreses i manuscrites que fossin complement de l'índex de noms i de títols d'obres, que servís per copsar millor l'envergadura d'un dels períodes més importants de la dramaturgia catalana moderna.

La primera qüestió és la necessitat que hi ha encara d'acotar una bibliografia especialitzada sobre el tema. A més de no tenir cap història del teatre català posada al dia, moltes de les fonts d'informació bàsiques encara resten per explorar i contrastar. Morell posa el dit a la nafra quan constata que els manuscrits de Josep Artís, especialment els dedicats a la història del teatre a Barcelona, alguns ben acabats, com el dedicat al Teatre Principal —material aquest actualment a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona—, resten encara impublicats i força desconeguts. Al mateix arxiu de Ca l'Ardiaca hi ha una gran col·lecció de teatre català i castellà imprès des segles XVIII i XIX, encara per catalogar, fet aquest que dificulta saber-ne amb certesa el contingut.

En aquesta mateixa línia voldria fer conèixer als estudiosos del nostre segle XIX, i al públic en general, que l'Ajuntament d'Olot va adquirir fa uns anys el fons teatral de l'editor i bibliògraf olotí Joan Casulà. Aquest col·leccionista em comunicà personalment, en diverses ocasions, que havia comprat fa molts anys, en temps difícils, la biblioteca personal de Serafí Pitarra. Aquesta col·lecció, bellament enquadernada d'època, juntament amb altres materials entrats posteriorment, amb un conjunt de més de cinc mil volums i fulls solts de teatre català, castellà, obres bilingües, etc., es pot veure a la Casa de Cultura d'Olot, a l'antic hospital, en una sala habilitada per guardar el llegat d'aquest prohoms garrotxí. He dit *veure* perquè l'Ajuntament va començar la casa per la teulada, i no hi ha inventari modern d'aquest fons. Només disposem d'una llista greixosa de noms i obres en un bloc escolar que fa llàstima. Seria interessant catalogar aquesta biblioteca per saber quin tipus d'obres tenia Pitarra, què llegia, què hi ha dels autors coetanis, comprovar amb paciència moltes primeres edicions, obres que no surten als nostres repertoris i que podrien donar-nos més d'una sorpresa.

En vista d'aquests llibres, no estaria de més fer recerques a dos altres arxius barcelonins, sobre els quals, encara hi ha molt a dir. Em refereixo a l'arxiu Rull i l'arxiu Santos, veritables dipòsits de la nostra història teatral. Ja per acabar amb aquest tema, voldria referir-me també a les col·leccions teatrals de la Biblioteca del Palau de Peralada, aquesta privada, i al fons Vallat de la Biblioteca Municipal de Montpeller, que guarda un gran fons de sainets, entremesos i peces curtes del segle XIX. Amb aquests dèficits bibliogràfics que ja són crònics, i que sembla que ningú no hi posa remei, les realitzacions en el camp de la recerca teatral sempre tenen un resultat menys esperat del previst.

La segona puntualització versa sobre la censura teatral, tema no tractat en aquest estudi, però que té gran importància en aquest naixement del nostre teatre. Frederic Soler, amb divuit obres, i Eduard Vidal i Valenciano, amb set, són els autors més prolífics d'aquesta època. A la Biblioteca Nacional de Madrid hi ha un

fons de teatre català compost de 237 obres, que és el que passava censura a la capital d'Espanya entre 1854-1868. Moltes d'aquestes obres foren retocades o alleugerides en entrar a la impremta. En aquest sentit, seria bo acarar original o còpia manuscrita presentada a censura, quan es conserva, amb l'imprès posat després en circulació. Sobre aquest fons procedent de la censura governativa, amb un primer catàleg de J. Domínguez Bordona establert ja en 1931, encara no hi ha res estudiat, tot i que he comprovat que la majoria d'obres tenen a veure amb el petit i vigorós món teatral de Pitarra i la seva colla. Aquest material, juntament amb el que posseeix la reserva de la Biblioteca de Catalunya, sobre aquesta època, que no és gens esquitit, posen de manifest una altra possibilitat de recerca que hauria de ser primordial a l'hora d'encetar qualsevol estudi.

En aquesta línia, voldria donar a conèixer una carta de la flor i nata dels dramaturgs catalans de l'època adreçada al Ministre de la Governació de Madrid, en la qual demanen que la censura teatral d'obres catalanes es faci a Barcelona i no a la capital del regne, com s'havia imposat. Segons l'estudi de Carme Morell, entre 1864 i 1866 es representen a Barcelona un total de 904 títols diferents. D'aquests, 384 corresponen a obres noves en una proporció de 563 en castellà, 30 bilingües i 76 en català. En el camp de les sarsueles n'hi ha 16 en la nostra llengua. En aquestes dues temporades el teatre català passa de nou obres a setanta-sis, és a dir que gairebé es multiplica per nou la seva presència als escenaris (p. 205). Aquestes xifres mostren com la revifalla del nostre teatre era una realitat. La multiplicació d'obres posava nerviós l'únic censor de Madrid perquè se li triplicava la feina. La revisió d'obres a Madrid comportava molts problemes perquè les representacions i impressions de títols que es feien a Catalunya s'havien d'ajornar fins que el permís de la censura madrilenya era concedit. L'original de *L'esquella de la Torratxa* de Frederic Soler, per exemple, fou aprovat per la censura de Madrid el 29 d'abril de 1864. El «Diario de Barcelona» de 25 d'abril explicava que la representació d'aquesta obra s'havia prohibit ja que el Teatre Odeon l'havia estrenada una setmana abans que l'aprovés la censura de teatres (p. 205).

L'afirmació de Morell (p. 194) que els nostres dramaturgs no es plantejaren fer néixer el teatre en català perquè el que només els importava era triomfar als escenaris a qualsevol preu i llengua, a la vista d'aquest escrit que avui apporto, potser s'hauria de matisar. En aquesta demanda hi ha una mínima consciència lingüística, una defensa aferrissada del «català que ara es parla» un ferment de reivindicació renaixentista. Els nostres autors desitgen representar obres de temàtica puntual, de mitologia localista, que si no s'estrenen aviat perden la seva vigència, és a dir, quota de mercat. D'una obra de Francesc de Sala Vidal, la comèdia bilingüe, *Una noia com un sol*, el «Diario de Barcelona» en deia: «el dialecto, escrito sin pretensiones de lo que se ha dado en llamar catalán literario, está tomado por punto general de la fraseología vulgar contemporánea, a la que ha guardado el autor un escrupuloso respecto» (p. 193). Era aquest el català que defensaven en aquest escrit, llengua que consideraven molt distinta del castellà perquè un jutge madrileny en conegués tots els matisos, sabés copsar el geni de les sàtires ca-

solanes farcides d'allusions i dobles sentits sobre la realitat catalana del moment. El censor de Madrid no podia de cap manera apreciar els equívocs, els jocs verbals, les formes paròdiques i les sàtires que les cèlebres «gatades» venien a caricaturar. De vegades aquestes obres escrites «purament» en català eren rebutjades o mal interpretades perquè el censor no les entenia prou.

Comptat i debatut, no es queixen que hi hagi censura, sinó que aquesta s'ha de descentralitzar, traslladant-la a Barcelona com en altres temps. És aquesta una reivindicació de l'esperit particular català en aquesta època?

La plana major del nostre teatre, la que havia de posar els fonaments del nostre teatre modern, fa una declaració d'intencions, firma un escrit adreçat al Ministre de la Governació amb noms i cognoms, i es queixa de la censura idiomàtica, del prejudici d'haver de portar les obres a Madrid on hi ha el col·lapse burocràtic. En cap més escrit trobaríem aquesta unió dels cappers de la pàtria, de plomes il·lustres, defensant com un sol home una idea comuna, en un moment que el teatre català ressorgia amb força com una nova au fènix.

No sé si aquest escrit crispà encara més els ànims dels polítics i censors a la capital del regne, ni si el fons de la qüestió té a veure amb l'ordre dictada, no gaire més tard de la redacció d'aquest escrit, quan el 26 de gener de 1867 es prohibeix la representació d'obres exclusivament en català. Potser hi trobaríem una relació de causa-efecte. A ben segur que la Reial Ordre de 15 de gener de 1867, en un moment que el cap del Govern d'Isabel II era el general Narváez, es va fer una vegada comprovada la proliferació d'obres que anaven a censura i que aquesta progressió de peces en català esdevindria conflictiva per a la seva concepció centralista i unitària de la cultura espanyola. És per això que el ministre de Governació Luis González Aro, molest per la carta col·lectiva dels dramaturgs catalans, matà d'arrel qualsevol iniciativa popular.

Transcric, doncs, aquesta carta, que crec importantíssima. El 7 de desembre de 1865, la secció d'Ordre Públic del Govern Civil de Barcelona (Negociat 2a., escrit núm. 533) remet una comunicació a Madrid adreçada al Ministre de la Governació, a través de la qual s'acompanyava un segon ofici que contenia «una esposición de varios autores pidiendo se autorice al censor de Teatros de esta provincial para que examine las producciones escritas en catalán». Es tractava, com diu l'encapçalament de l'escrit, d'una «Instancia pidiendo se nombre un Censor para examinar las obras escritas en catalán».

El text de l'escrit és el següent:

«Exmo. Sr.

Los infrascritos autores de distintas producciones dramáticas escritas en catalán a V. E. respetuosamente exponen que por razones expresadas a continuación deseárian se sirvise V. E. dar al Gobernador y Fiscal de la Provincia la facultad que no mucho atrás tenían de censurar las producciones dramáticas escritas puramente en catalán y para representarse únicamente donde se use dicho idioma.

V. E. no ignorará la gran diferencia que hay entre el catalán y el castellano y por lo mismo no puede un censor no catalán juzgar con todo conocimiento las obras es-

critas en este idioma. Aun dado caso que comprenda el catalán no sabrá las frases peculiares del país, los dichos convencionales, y que equivocará creyendo poder permitir cosas que traducidas literalmente no tienen cosa de particular y que en concepto de los catalanes son altamente inmorales o viceversa.

Aun más Excmo. Sr. puede el censor saber perfectamente el catalán con todos sus giros especiales pero residiendo en Madrid, no podrá juzgar el sentido de muchas frases que en todos países las hay nacidas de circunstancias actuales.

Además de todas estas razones hay la de retardar la censura inducida por el agio en que debe encontrarse el único censor residente en Madrid. Así resulta que el autor no puede ofrecer su obra a ninguna empresa ni darla a la imprenta sinó hasta pasado mucho tiempo, cosa perjudicial ya que estas producciones, en su generalidad, son de circunstancias, que una vez pasadas dejan desvirtuados los efectos de la producción.

Todos estos inconvenientes y otros que podrian citarse quedan salvados con lo expresado al principio de esta exposición.

Por lo tanto,

A.V.E. pedimos se sirva facultar al Gobernador Civil y Fiscal censor de la Provincia para que censuren las producciones dramáticas escritas en catalán.

Gracia que esperamos de V. E.

Dios que a V. E. ms. as.

Barcelona, cuatro diciembre de mil ochocientos sesenta y cinco

Al Exmo. Sr. Ministro de Gobernación.»

Signen l'escrit, Eduardo Vidal Valenciano, Eduardo Aules, Vicente Serra de Ferrer, Miquel J. Ortega, Conrado Roure, Damáso Calvet, Roque de Soler, Lleó Reyet, Domingo Torrent y Garriga, Ramon Vieta, Joaquim Dimas, Federico Soler, León Fontova, Carlos Altadill, J. M. Arnau, B. Fàbrega, Narciso Canyamany, Emilio Domenech, Juan Tomás Salvany (Arxiu Històric Nacional de Madrid, Núm. 1859, Lligall 11.392, núm. 12).

No em puc entretenir, ara, a donar a conèixer tota la informació que tinc recollida de l'Arxiu Històric Nacional de Madrid sobre el tema de la censura, les lletres que els empresaris catalans, homes de teatre, religiosos, envien a Madrid sobre aquest o altres temes del món de la faràndula, alguns papers dels quals entren dins la bemèrita recerca que ha fet Morell. Hi ha una llarga carta de l'empresari Juan Tutau que treballa a Barcelona, en la qual es veu que també tenia un teatre obert a Figueres, d'on era originari.

En alguns d'aquests expedients administratius hi ha els originals que es portaven a censura, informes amb mostres de peces teatrals de la nostra renaixença teatral. Per exemple, sabem que el 4 de gener de 1854 la censura madrilenya prohibeix a Barcelona la representació del sàinet d'*El casament den Saldoni y la Margarita*, del qual hi ha un exemplar de mostra en el lligall corresponent (11.385, núm. 109). En una altra comunicació, J. de los Santos Parra demana la revisió d'una obra seva que havia estat prohibida, *Un marit que s'ha perdut*, censurada el 8 de novembre de 1865. Encara en 1866 el censor de teatre consulta als seus superiors si han d'examinar de bell nou les obres el text de la qual ha de sofrir modifi-

cació. En 1868 el sotssecretari de Governació de Madrid torna al governador de Barcelona la comèdia *Las germanas*, l'òpera *Attala*, la joguina bilingüe *Aná per llana y sortí esquilat*, per haver-se establert la llibertat d'impresma i no caldre censurar aquestes obres (Lligall 11.371, núm. 24), etc... El que són més interessants són els informes fets sobre les obres a consulta.

PEP VILA

VENY, Joan: *Onomàstica i dialectologia*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996 («Biblioteca Serra d'Or», 166).

Les primeres ratlles de la presentació, feta pel mateix autor, reflecteixen la motivació del llibre present: «L'experiència demostra que resulta d'una gran utilitat reunir en un volum treballs dispersos [...] al voltant d'un tema central, encara que sigui ampli». D'acord amb aquesta exposició inicial, *Onomàstica i dialectologia* aplega divuit treballs que tenen com a fil conductor les dues disciplines esmentades en el títol, els quals es presenten ordenats en quatre blocs temàtics: 1) Onomàstica i dialectologia; 2) Toponímia; 3) Antroponímia; i 4) Figures de l'onomàstica i la dialectologia.

L'eix central del llibre és l'onomàstica catalana i la interrelació d'aquesta amb la dialectologia, situació que exemplifica el primer apartat, en què el treball inicial, que porta el mateix títol que el llibre, dibuixa el marc teòric de l'obra. És ací on Joan Veny analitza la relació entre ambdues disciplines —com un àmbit dóna informació sobre l'altre i a l'inrevés— i prova d'estructurar i d'il·lustrar aquesta connexió per mitjà de nombrosos exemples.

En aquest treball ja trobem les constants estilístiques i metodològiques que recorren els diversos estudis: tal com llegim en d'altres obres de l'autor i d'acord amb el seu tarannà, podem gaudir d'una exposició feta amb un to entranyable, que reflecteix un afecte que hem de relacionar amb el lligam d'ambdues disciplines amb l'espai, un espai conegut, proper, la qual cosa no és incompatible amb la solidesa de l'argumentació científica dels casos adduïts al llarg de l'obra.

En aquest primer moment, l'autor apunta alguns dels aspectes fonamentals que connecten l'onomàstica i la dialectologia, com la informació que ambdues aporten sobre estrats antics de la llengua —l'existència de mots patrimonials que solament han sobreviscut en la toponímia o dialectalment, com *llong*: *Campllong* o *Vilallonga* i *llonguet* o *llongada*— o l'enriquiment mutu —com l'onomàstica permet solucionar qüestions no resoltes en la dialectologia i a l'inrevés. Així mateix, aquests arguments de caràcter teòric apareixen ben exemplificats amb casos concrets, alguns de ben remarcables com l'origen romànic —en lloc d'àrab— del topònim *Vandellòs*, *vall de llors* 'vall de llorers', o l'explicació de l'ictiònim —camp en què Joan Veny és un gran especialista— *gallimó* 'verat en estat juvenil' a partir de la dialectologia, concretament del diminutiu de Guillem, guillemó.

L'apartat «Problemes de normativització de topònims» d'aquest primer treball parla d'un tema que trobarem al llarg de tot el llibre: la tendència a la regularització a ultrança dels noms de lloc, problemàtica ben viva avui en la nostra llengua, on malauradament hi ha qui no diferencia entre formes dialectals i localismes, de manera que en alguns casos s'opta per unes solucions pretesament *normalitzades* que, lluny d'ajudar a la consolidació d'un sentit unitari de la llengua, porta en realitat a un empobriment innecessari en el cas de solucions que tenen una extensió geogràfica important i una explicació lingüística sistemàtica, com, per exemple, quan no es respecten les alternances *redó/rodó*, *junc/jonc*, *mont/munt* segons l'àrea geogràfica.

El segon treball d'aquest primer apartat, «Quedar amb ses llànties de Campos», tracta de la relació entre la toponímia i la fraseologia dialectal, és a dir de les unitats fraseològiques diatòpiques en què intervenen noms propis, a partir, en aquest cas concret, d'una frase on es fa referència al poble de l'autor, la qual resulta interessant per l'antiguitat i l'extensió, ja que el seu ús ha ultrapassat l'illa de Mallorca.

Després d'aquest primer apartat, que vol furnir el llibre d'una certa unitat al voltant dels dos temes centrals, en els dos apartats següents l'autor desglossa la temàtica onomàstica en els seus dos components: la toponímia i l'antroponímia. Pel que fa a la toponímia, tenim dues parts ben diferenciades: d'una banda, un primer estudi sobre la toponímia de Lluçmajor i, de l'altra, els set treballs següents que corresponen a les ressenyes de monografies onomàstiques de diversos termes, principalment del Camp de Tarragona i el Priorat.

«Lluçmajor a través de la seva toponímia» correspon a un pregó llegit amb motiu de les fires d'aquesta població, el qual esdevé un discurs de to poètic i evocador arran de la implicació personal de l'autor. Tot prenent com a motiu inicial l'interès popular per la toponímia —la necessitat de cercar l'origen i el significat dels noms de lloc, que no podem deslligar de la curiositat humana—, Joan Veny repassa l'onomàstica de Lluçmajor, sobretot de la toponímia, començant pel nom de la població, continuant pels diversos estrats lingüístics — preromà, mossàrab, musulmà i català— i acabant, després d'haver fet algunes observacions morfològiques i d'aturar-se a parlar de les partícules *Can* i *Son*, amb l'anàlisi de l'antropònim *Gamundí*. En aquest pregó, continua l'exposició d'aspectes onomàstics remarcables, com l'advertència sobre la necessitat de diferenciació entre els topònims d'origen àrab formats durant el període de dominació musulmana i els que contenen un mot que prové d'aquella llengua però que ja pertanyen al període romànic —cas de genèrics com *talaia*—, punt que ve motivat per la tendència de bona part dels arabistes actuals a veure arrels semítiques pertot, o la necessitat de distingir els derivats que provenen del llatí dels d'origen romànic, diferència que permet la coexistència en la toponímia catalana de formes com *el Putxol* (derivat romànic de *puig*<PODIU i, per tant, amb africada palatal sorda) i *Pujol* (derivat ja en llatí, PODIOLU), que és un altre aspecte que sovint no es té en compte en el camp de l'onomàstica.

La resta de treballs de l'apartat dedicat a la toponímia correspon a la ressenya de set estudis de toponímia: Albert Manent, *Els noms de lloc del terme i del poble de Capafonts* (Tarragona, 1981); Vicenç Biete, *Toponímia de Cabacers i del seu terme* (Barcelona, 1983); Jordi Mir, *Els noms de lloc del terme de Tremp i del seu agregat Claret* (Tremp, 1983); Amadeu-J. Soberanas, *Paleotoponímia medieval: «Llentisclell», «Els Estingells» i altres descendents de Lentiscus en català* (Tarragona, 1980); Eugeni Perea, *La Morera de Montsant i el seu terme municipal* (Santes Creus, 1984); Josep Veciana, *Recull de topònims i antropònims del terme municipal de Renau* (Tarragona, 1990); entre les quals cal destacar la monografia modèlica de Ramon Amigó, *Materials per a l'estudi dels noms de lloc i de persona i renoms del terme municipal de Reus* (Reus, 1988), que ha esdevingut el treball de referència per excel·lència tant per la seva metodologia com per la seva exhaustivitat (de recollida oral i de documentació).

En relació amb els reculls, Joan Veny assenyalava, d'una banda, el desequilibri entre els estudis dedicats a la toponímia de l'àrea del català oriental i la del català occidental, per la qual cosa celebra l'aparició dels treballs dedicats al Priorat i el de Jordi Mir, que tracta sobre el terme de Tremp, i, d'altra banda, insisteix en l'excessiu zel en la normativització toponímica en alguns casos.

La tercera part del llibre aplega diversos estudis sobre antroponímia. Concretament en el primer, «Antroponímia i lingüística diacrònica», i podríem dir que com a introducció programàtica, l'autor insisteix en la importància dels noms propis, en aquest cas de persona, en la documentació de formes lèxiques en un període anterior al que apareixen per primera vegada en un text com a mots comuns; d'aquesta manera, com també succeeix amb la toponímia, l'antroponímia permet la datació anterior d'alguns mots com *espígol* (que passaria del 1409 al 1175) o *xoriguer* (del segle XV al 1170).

En els dos treballs següents sobre antroponímia, analitza l'origen del llinatge *Gamundí*, que considera àrab i no germànic com es creia anteriorment, i la provenença occitana dels cognoms *Mirabent* i *Porcet*. Ambdós treballs exemplifiquen la complexitat del sistema de recerca en el camp onomàstic, on s'ha de tenir en compte no solament l'aspecte lingüístic del mot, sinó també la distribució geogràfica i cronològica del nom propi, la qual cosa ens porta a assenyalar la necessitat d'una formació interdisciplinària de l'estudi de l'onomàstica que, a més de lingüista, ha de tenir un bon coneixement dels camps de la filologia, la història i la geografia. Així mateix, creiem que cal remarcar la valoració que fa en el segon treball de la importància de la immigració d'origen occità sobretot entre el segle XV i el segle XVII, situació sobre la qual ja havien cridat l'atenció E. Moreu-Rey i d'altres, i que possiblement encara no té prou reconeixement en el món de l'onomàstica.

Els dos últims treballs d'aquest apartat demostren l'interès de Joan Veny pels renoms ja que aquests, a més de reflectir aspectes del procés de socialització d'una comunitat, també aporten informació de caràcter lingüístic que tradicionalment no s'ha vist reflectida en la llengua escrita.

Finalment, aquest camí pel món de l'onomàstica acaba en el darrer apartat amb un homenatge a tres de les personalitats més importants en l'estudi dels noms propis dins el domini de la llengua catalana: E. Moreu-Rey, F. de B. Moll i Joan Coromines. Tres figures polièdriques que testimonien una manera de fer pluridisciplinària i que, en el cas dels dos últims, han fet una aportació decisiva al coneixement de l'evolució de la llengua catalana. I en aquest punt, Joan Veny reivindica el reconeixement merescut de la tasca realitzada per Francesc de B. Moll, que sovint no ha estat prou valorada.

Aquest llibre ens permet un viatge plaent pel món de l'onomàstica i ens fa veure la relació indestriable d'aquesta ciència amb d'altres camps del coneixement, sobretot amb la dialectologia; camí al llarg del qual l'autor ens introdueix —i d'altres moments ens suggereix— aspectes interessants i, de vegades, problemàtics de l'estudi dels nostres noms propis, els quals il·lustra amb exemples força vegades delitosos, sense que aquesta exposició amena contradigui el fonament científic dels casos exposats.

Des del punt de vista formal, cal assenyalar que el llibre conté al final un índex de mots que és molt útil. Així mateix, hem d'indicar que hi ha un parell d'errates curioses, com l'absència del mapa de la pàgina 149 —on solament apareixen els topònims— i l'aparició de dos números en comptes dels signes fonètics corresponents, *d6* en lloc de *d3* i *t1* per *t]*, la qual cosa podem prendre com una mostra insignificant dels nous problemes que també implica l'ús de la informàtica en un moment d'optimisme cibernètic.

JOAN ANTON RABELLA